Wysłuchanie w sprawie projektu Programu Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027

29 KWIETNIA 2021

Zapis wypowiedzi (transkrypcja)
Pytania i rekomendacje zamieszczone w sekcji Q&A oraz na czacie

Opracowanie:
Ogólnopolska Federacja Organizacji Pozarządowych

Cykl wysłuchań publicznych w sprawie projektu Umowy Partnerstwa i programów krajowych na lata 2021-2027 realizowany jest przez Ogólnopolską Federację Organizacji Pozarządowych i Fundację Stocznia, we współpracy z Ministerstwem Funduszy i Polityki Regionalnej, pod patronatem Podkomitetu KUP do spraw rozwoju partnerstwa

Spis treści

Zapis wypowiedzi (transkrypcja) 3
Rozpoczęcie wysłuchania 3
Karolina Dreszer-Smalec, Prezeska Zarządu Ogólnopolskiej Federacji Organizacji Pozarządowych 3
Małgorzata Jarosińska-Jedynak, Sekretarz Stanu w Ministerstwie Funduszy i Polityki Regionalnej 5
Wystąpienia uczestniczek i uczestników wysłuchania 6
Wojciech Farbaniec, Stowarzyszenie Gmin Uzdrowiskowych RP 6
Wojciech Winogrodzki, Podlaski Związek Pracodawców (prezentacja >>) 6
Maciej Kunysz, Stowarzyszenie EKOSKOP; RDPP / EKES 7
Rafał Kowalski, Ogólnopolska Federacja Organizacji Pozarządowych / Redakcja ngo.pl 8
Bartłomiej Głuszak, Wspólnota Robocza Związków Organizacji Socjalnych WRZOS, Federacja Organizacji Socjalnych Województwa Warmińsko-Mazurskiego FOSa 10
Alek Waszkielewicz, Polskie Forum Osób z Niepełnosprawnościami (PFON), Fronia (Fundacja na Rzecz Osób z Niepełnosprawnościami) / RDPP 11
Piotr Nowacki, Fundacja ADRA Polska (prezentacja >>) 12
Joanna Krawczyk, Związek Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć 13
Maria Zarzecka, Młodzieżowy Strajk Klimatyczny (Białystok) 15
Wojciech Szymalski, Koalicja Klimatyczna / Fundacja Instytut na rzecz Ekorozwoju 16
Paweł Rydzyński, InnoBaltica (prezentacja >>) 18
Bartłomiej Gębarowski, B-Consulting 19
Adam Fularz, Rzeszowska.pl, Bialostocka24.pl i inne 20
Morgan Janowicz, Green REV Institute 21
Krzysztof Kowalik, Towarzystwo dla Natury i Człowieka 22
Dominik Madej, Młodzieżowy Strajk Klimatyczny 24
Michał Grzywa, Młodzieżowy Strajk Klimatyczny 25
Dominika Lasota, Młodzieżowy Strajk Klimatyczny 26
Michał Śpiewak, Fundacja Park OdNowa 27
Jacek Piwowarski, Stowarzyszenie Aktywności Lokalnej „Dolina Kacanki” 28
Zbigniew Walenciak, Liga Ochrony Przyrody, Okręg Kielce 29
Edyta Kalamarz 30
Iwona Janicka 31
Łucja Kucmin-Węglarczyk 31
Podsumowanie wysłuchania 32
Karolina Dreszer-Smalec, Prezeska Zarządu Ogólnopolskiej Federacji Organizacji Pozarządowych 32
Małgorzata Jarosińska-Jedynak, Sekretarz Stanu w Ministerstwie Funduszy i Polityki Regionalnej 33
Pytania, rekomendacje zamieszczone przez uczestników wysłuchania w sekcji Q&A oraz na czacie 35

Zapis wypowiedzi (transkrypcja)

Niniejszy zapis wypowiedzi stanowi przekształcenie wypowiedzi z nagrania dostępnego w formie audiowizualnej do formy tekstowej, zatem nie jest to przesłane przemówienie danej osoby. W przypadku, gdy wypowiedź w danym momencie była niezrozumiała, w tekście umieszczono stosowną adnotację.
Nagranie dostępne jest na stronie wysłuchania oraz na YouTube OFOP.

Rozpoczęcie wysłuchania

[00:04:45]

Karolina Dreszer-Smalec, Prezeska Zarządu Ogólnopolskiej Federacji Organizacji Pozarządowych

Karolina Dreszer-Smalec: Dzień dobry, szanowni państwo, wybiła godzina dziesiąta, więc rozpoczynamy ósme obywatelskie wysłuchanie publiczne. Ja nazywam się Karolina Dreszer-Smalec, jestem Prezeską Ogólnopolskiej Federacji Organizacji Pozarządowych i, w imieniu organizatorów tego wysłuchania: OFOP-u, Fundacji Stocznia, ale również bardzo wielu organizacji społecznych zaangażowanych w to, aby ten proces organizacji wysłuchań przebiegł dobrze, witam państwa serdecznie. Część z państwa, mam nadzieję, miało już okazję uczestniczyć we wcześniejszych wysłuchaniach, jakie organizowane były w zakresie Krajowego Planu Odbudowy. Dzisiaj ósme z takich spotkań. Jesteśmy już w tematach dotyczących programów krajowych. Dzisiejszy temat dotyczy Programu Funduszy Europejskich dla Polski Wschodniej na lata 2021-27. Dzisiejsze spotkanie potrwa około… do godziny trzynastej. My spotykamy się poprzez platformę ZOOM, w formie webinaru. Ci z państwa, którzy zapisali się na to spotkanie, są tutaj z nami, ale ci wszyscy, którzy albo tego nie zrobili, albo będą mieli ochotę odsłuchać tego wysłuchania w dogodnym dla siebie momencie, zapraszamy na stronę YouTube, OFOP-u, ministerstwa, jak również na stronę Facebooka OFOP-u – tam wysłuchania transmitowane są na żywo, jak również tam będą dostępne po zakończeniu samego spotkania. Wszystkie informacje na temat wysłuchań znajdują się na stronie wysluchania-nowaperspektywa.pl. I to poprzez tę stronę wszyscy z państwa, którzy chcą uczestniczyć w kolejnych wysłuchaniach czy wystąpić jako mówcy, mogą zgłaszać swoją chęć. To bardzo ważne, bo wysłuchanie wiąże się z bardzo konkretnymi regułami i jedną z nich jest reguła polegająca na tym, że nikt nie jest tutaj zaproszony. Każdy może zaprosić się sam, każdy może zadecydować o tym, że będzie chciał wziąć udział w tym spotkaniu, bo zachęcamy do tego, bo już w tej chwili znamy kolejne terminy wysłuchań, między innym dotyczące Pomocy Technicznej czy kolejnych programów krajowych. Zachęcamy państwa do śledzenia strony wysluchania-nowaperspektywa.pl. Całość transmisji będzie tłumaczona na polski język migowy. My dzisiaj porozmawiamy dokładnie o Funduszach Europejskich dla Polski Wschodniej. Mamy dwie główne części naszego spotkania. Pierwsza część, w której wystąpią przedstawiciele samorządów, partnerów społecznych i organizacji

pozarządowych, którzy są związkami bądź federacjami, występując w imieniu szerszej grupy organizacji. Druga część, to wystąpienie przedstawicieli poszczególnych organizacji samorządów czy partnerów społecznych, którzy zechcą zabrać głos w imieniu swoich środowisk. Trzecia część jest to część otwarta dla wszystkich z państwa, którzy dotychczas nie zgłosili się jako mówcy, ale uczestnicząc poprzez platformę ZOOM, chcą zabrać głos, więc to będzie ta ostatnia część i będą mogli państwo zgłaszać swoją chęć do zabrania głosu. Ale, co bardzo ważne – i to też dotyczy samej idei wysłuchań – nie jest to debata, nie jest to dyskusja. Ważne jest to, że nie odnosimy się do swoich wypowiedzi nawzajem, ponieważ nie ma możliwości, abyśmy mogli prowadzić między sobą jakiś dialog. Każdy ma określony czas i tego czasu będą pilnowali nasi moderatorzy, ale zachęcamy do tego, żeby odnosić się bezpośrednio do tematu dzisiejszego wysłuchania. Mamy dzisiaj na naszej wirtualnej sali przedstawicieli ministerstw, razem z panią minister Małgorzatą Jarosińską-Jedynak, której za chwilę przekażę głos, ale tutaj, tak jak mówię, są z nami osoby, które są odpowiedzialne za to, żeby program dla Polski Wschodniej odpowiadał na rzeczywiste potrzeby obywateli, organizacji społecznych, samorządów, partnerów społecznych i te osoby bardzo uważnie będą przysłuchiwać się państwa wystąpieniom. Więc zachęcamy do tego, żeby skupić się i mówić w punkt, zgodnie z czasem, jaki będą mieli państwo przewidziany na swoją wypowiedź. W pierwszej części, to będzie pięć minut, w kolejnej cztery minuty i wypowiedzi indywidualne bardzo krótkie, około jednej minuty. Ci z państwa, którzy chcieliby – to jeszcze powiem na końcu – przekazać jakieś dodatkowe dokumenty, dodatkowe komentarze, wnioski, mogą państwo wykorzystać bezpośredni kanał komunikacji z ministerstwem, jak również mogą państwo przesłać je do nas, do organizatorów tych wysłuchań. Wszystkie te dokumenty zostaną zebrane, zostaną opublikowane na stronie związanej z wysłuchaniami, jak również przekazane zostaną wszystkim tym, którzy odpowiedzialni są za kształt tego programu. Również do tych z państwa, którzy są na platformie ZOOM, mamy tutaj sekcję Q&A, tam mogą państwo zamieszczać swoje uwagi, komentarze, pytania. One również zostaną zarchiwizowane, przekazane, więc, jakby, cały komplet tego, co dzisiaj zostanie powiedziane w formie transkrypcji, która również przygotowywana jest po każdym z takich wysłuchań, będzie dostępne dla wszystkich państwa. Będzie dostępna i przekazana ministerstwu po to, żeby te wszystkie uwagi miały szansę być przeanalizowane i, mam nadzieję, wpłynąć pozytywnie na kształt tego programu. Myślę, że to tyle ze strony organizatorów i tych informacji technicznych. Dzisiaj prowadzić to spotkanie będą dla nas, pani Patricia Mitro, Dyrektorka Centrum Poradnictwa Prawnego PRAWNIKON i Przewodnicząca Rzeszowskiej Federacji Kobiet Aktywnych, a w drugiej części funkcję przejmie Rafał Dymek, Dyrektor Polskiej Fundacji imienia Roberta Schumana. Ale zanim przejdziemy do otwarcia pierwszej części, chciałabym prosić panią minister Małgorzatę Jarosińską-Jedynak, Sekretarz Stanu w Ministerstwie Funduszy i Polityki Regionalnej o zabranie głosu i powiedzenie kilku słów w temacie dzisiejszego wysłuchania. Zapraszam, pani minister.

Małgorzata Jarosińska-Jedynak, Sekretarz Stanu w Ministerstwie Funduszy i Polityki Regionalnej

Małgorzata Jarosińska-Jedynak: Dziękuję bardzo. Szanowni państwo, witam państwa bardzo serdecznie na tym dzisiejszym wysłuchaniu. Mam nadzieję, że będzie ono owocne dla każdej ze stron, bo tak jak pani powiedziała na wstępie, zależy nam na tym, aby program był dostosowany do rzeczywistych potrzeb, które obejmują region Polski Wschodniej. Szanowni państwo, Program Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej na lata 2021-2027 stanowi kontynuację wsparcia dla makroregionu Polski Wschodniej. To już jego trzecia edycja, takiego specjalnego ponadregionalnego programu, który wspiera istotne dla szybszego rozwoju Polski Wschodniej inwestycje w różnych obszarach. Od przedsiębiorczości przez transport, dobry klimat w miastach, po kulturę i turystykę. Ale w odróżnieniu od dwóch ostatnich Perspektyw Finansowych, czyli Perspektywy z 2007, od 2007 do 2013 i Perspektywy 2014-20, program oprócz pięciu województw: województwa lubelskiego, podkarpackiego, podlaskiego, świętokrzyskiego i warmińsko-mazurskiego, obejmie również swoim zakresem region statystyczny, mazowiecki, regionalny. Dzisiejsze wysłuchanie publiczne, to ostatni, choć [wcale] nie mniej istotny element, który kończy właśnie konsultacje społeczne Programu Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej na lata 2021-2027. Do konsultacji społecznych zaprosiliśmy blisko sto sześćdziesiąt podmiotów z różnych sektorów: samorządy, partnerów gospodarczych, partnerów społecznych. Otrzymaliśmy blisko czterysta uwag, projekt programu był także prezentowany na Podkomitecie do spraw partnerstwa Komitetu Umowy Partnerstwa, a także na Radzie Działalności Pożytku Publicznego. Te wszystkie spostrzeżenia, opinie, rozważamy z bardzo dużą uwagą, dlatego serdecznie dziękuję za każdy głos, który pojawi się dzisiaj. I jest nam niezmiernie miło, że są państwo tak zaangażowani i chcą uczestniczyć w projektowaniu przyszłości naszego kraju, a w szczególności właśnie obszaru Polski Wschodniej tak, aby tak jak zostało już powiedziane wielokrotnie, program ten, środki te odpowiadały na potrzeby, które są dzisiaj najistotniejsze, które będą odpowiadać nie tylko na to, co zostało spowodowane pandemią COVID-19, ale również będą tworzyć taki fundament pod budowanie odporności na przyszłe kryzysy i pozwolą temu makroregionowi Polski Wschodniej być konkurencyjnym. Pozwolą na to, aby te regiony z Polski Wschodniej dorównywały swoim rozwojem, swoim PKB pozostałym regionom w Polsce i nie tylko w Polsce, bo również w Unii Europejskiej, bo na tym nam najbardziej zależy. Dziękuję bardzo.

Karolina Dreszer-Smalec: Dziękuję, pani minister. Więc przechodzimy do części wystąpień. Ja przekażę w tej chwili głos prowadzącej pierwszą część, pani Patricii Mitro. Zapraszam do prowadzenia i przekazuję.

Patricia Mitro: Dzień dobry, witam państwa serdecznie. W tej części przejdziemy do wystąpień przedstawicieli administracji publicznej a pierwszą osobą jako wygłaszającą zapraszam pana Wojciecha Farbaniec ze Stowarzyszenia Gmin Uzdrowiskowych RP.

Wystąpienia uczestniczek i uczestników wysłuchania

Wojciech Farbaniec, Stowarzyszenie Gmin Uzdrowiskowych RP

Wojciech Farbaniec: Serdecznie państwa witam. Jestem w imieniu Stowarzyszenia Gmin Uzdrowiskowych, biorę udział w tym dzisiejszym wysłuchaniu. Gminy uzdrowiskowe w Polsce, których jest czterdzieści sześć, no, starają się, żeby móc sprostać wszystkim wymaganiom, jakie stoją przed nimi. I oczywiście chcemy też wziąć udział zarówno w Krajowym Programie Odbudowy, ale również w programie dla Polski Wschodniej. Myślę, że przez ostatnie lata staraliśmy się, aby dorównać konkurentom z Europy Zachodniej i wiele dobrego w naszych gminach udało się zrealizować. I myślę, że taki krok cywilizacyjny znaczący będziemy mogli również zrobić, jeżeli będziemy aktywnie uczestniczyć zarówno w tym Krajowym Programie Odbudowy, jak i w programie dla Polski Wschodniej. W imieniu wszystkich gmin uzdrowiskowych, które są pracodawcą dla wielu tysięcy zarówno pracowników medycznych, jak i pracowników obsługi. Wiele podmiotów okołouzdrowiskowych funkcjonuje w uzdrowiskach. Chcielibyśmy, żeby zwiększyć środki w ramach tego programu na uzdrowiska i żeby nie zapomnieć właśnie o uzdrowiskach i gminach uzdrowiskowych, gdyż one są też takim motorem napędowym dla gospodarki Polski. Myślę, że teraz obecnie, kiedy po tym okresie takiego zastoju, środowiska otworzyły się i praktycznie przyjeżdżają już kuracjusze, zaczynają te uzdrowiska tętnić życiem. Chcielibyśmy też, żeby po tym okresie móc inwestować, żebyśmy właśnie stali się takim… ważną branżą w gospodarce krajowej. Także na to chciałbym zwrócić uwagę. Tam te środki, które były proponowane, one w naszej ocenie są niewystarczające, dlatego też kierowane były wnioski o zwiększenie środków i pamięć o naszych gminach uzdrowiskowych. Dziękuję bardzo.

Patricia Mitro: Bardzo dziękujemy za tą wypowiedź. Kolejna osoba – przedstawiciel partnerów społecznych i gospodarczych, pan Wojciech Winogrodzki, Podlaski Związek Pracodawców – zapraszam serdecznie.

Wojciech Winogrodzki, Podlaski Związek Pracodawców (prezentacja >>)

Wojciech Winogrodzki: Kłaniam się państwu. Przede wszystkim bardzo proszę o wyświetlenie slajdu, który przygotowałem na dzisiejszą prezentację. Ja chciałbym mówić o gospodarce i o wyrównywaniu szans. Nie będę uzasadniał, że program Polski Wschodniej jest programem, którego celem jest wyrównanie szans rozwojowych województw Polski Wschodniej i chciałbym wskazać, którędy wiedzie ścieżka do osiągnięcia tego celu. Na tym slajdzie przedstawiłem państwu historię sprzedaży eksportowej, sprzedaży krajowej i sprzedaży ogółem podlaskich przedsiębiorstw. Z całą pewnością jest to przykład reprezentatywny dla wszystkich województw Polski Wschodniej. Otóż, o ile w perspektywie ostatnich dziesięciu lat, od 2010 roku sprzedaż krajowa podlaskich przedsiębiorstw wzrosła tylko o dwadzieścia cztery procent, nawet pomijając pechowy COVID-owy rok 2020, było to nieco ponad trzydzieści procent, to w tym samym okresie eksport podlaskich przedsiębiorstw wzrósł ponad dwukrotnie o sto, ponad sto dwadzieścia procent. Średnie roczne tempo wzrostu w tych ostatnich dziesięciu latach sprzedaży krajowej wynosiło dwa i dwie dziesiąte procent, eksportu ponad osiem procent.

Proszę państwa, to wskazuje, że jedyną drogą do wyrównania szans rozwojowych podlaskiej gospodarki jest wsparcie eksportu, wsparcie przedsiębiorstw nowoczesnych, które są konkurencyjne na rynku międzynarodowym, a podlaskie przedsiębiorstwa trzy czwarte swojego eksportu lokują na rynkach Unii Europejskiej. Ja w związku z tym bardzo się cieszę, że został uwzględniony wniosek mojej organizacji i Konfederacji Lewiatan, by w programie Polski Wschodniej uwzględnić wsparcie nowoczesnej gospodarki, automatyzacji i robotyzacji. Niestety, danych finansowych programu, nakłady na to działanie są jakby połączone z innymi działaniami na gospodarkę obiegu zamkniętego, na wsparcie start-upów, także trudno mi powiedzieć, jaka część spośród czterystu milionów euro, która jest przeznaczona w programie na Priorytet 1., cel strategiczny 3. zostanie przeznaczona dla właśnie tej grupy przedsiębiorstw. Niemniej jednak nawet, jeśli by była ta cała kwota przeznaczona, to z tego na województwo podlaskie przypadnie tylko jedynie około siedemdziesiąt – osiemdziesiąt milionów euro. Ja chciałem powiedzieć, że w perspektywie programu podlaskie przedsiębiorstwa wyeksportują w ciągu najbliższych siedmiu lat za ponad dwadzieścia miliardów euro. Przyznacie państwo, że inwestycja siedemdziesięciu – osiemdziesięciu milionów, tak potężny mechanizm rozwojowy podlaskiej gospodarki, to jest inwestycja skromna. Chciałem też przypomnieć, że rentowność inwestycji w przemysł przetwórczy w Polsce jest około sześćdziesiąt pięć procent wyższa niż rentowność inwestycji w sektor gastronomia i hotelarstwo, że wynagrodzenia w gastronomii i hotelarstwie są na poziomie sześćdziesięciu procent średniej krajowej, to jest gałąź o najniższych wynagrodzeniach. Chciałem przez to powiedzieć, że droga do wyrównywania szans zarówno przedsiębiorców, jak i pracowników podlaskich przedsiębiorstw, to jest inwestowanie w nowoczesną gospodarkę, która przynosi wysoką zwrotność inwestycji a jednocześnie zapewnia wysokie zarobki. Błędem jest konserwowanie tradycyjnego obrazu podlaskiej gospodarki jako gospodarki opartej na bardzo tradycyjnych i niskozwrotnych gałęziach gospodarki, takich jak: turystyka, hotelarstwo, gastronomia. I, tak czy inaczej, bardzo bym prosił o znaczące zwiększenie nakładów na tą gałąź gospodarki. One zaczną przynosić zyski już w tej Perspektywie, ponieważ zwrot z inwestycji w przetwórstwie jest na poziomie sześciu lat. Już po sześciu latach są to inwestycje zwrotne, siódmy rok programu, to już będzie czysty zysk. W hotelarstwie, gastronomii, turystyce ten zwrot wynosi ponad dziesięć lat, więc w perspektywie programu nie doczekamy się zwrotu na inwestycji. Bardzo dziękuję.

Patricia Mitro: Dziękujemy bardzo. W dalszej części głos zabiorą przedstawiciele podmiotów społeczeństwa obywatelskiego. Pierwszym mówcą będzie pan Maciej Kunysz, Stowarzyszenie EKOSKOP, Rada Działalności Pożytku Publicznego oraz Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny. Zapraszam.

Maciej Kunysz, Stowarzyszenie EKOSKOP; RDPP / EKES

Maciej Kunysz: Dziękuję bardzo. Bardzo się cieszę, że dzisiaj mogę zobaczyć panią minister, moją krajankę, pochodzimy oboje z Podkarpacia, czyli Polska Wschodnia, bliski nam sercu obszar. Mam nadzieję, że te środki przyczynią się nie tylko do rozwoju gospodarczego, ale także do rozwoju społecznego. Nie ma równego rozwoju, zrównoważonego rozwoju bez rozwoju obu tych elementów – gospodarki i rozwoju społecznego. Chciałbym

przedstawić uchwałę Rady Działalności Pożytku Publicznego w sprawie projektu Programu Operacyjnego Polska Wschodnia. Pragniemy na początku przypomnieć, że społeczeństwo obywatelskie na każdym etapie powinno być włączone w programowanie, realizację, rozliczenie, monitoring i ewaluację każdego programu. Zgodnie z rozporządzeniem delegowanym, które wskazuje typy partnerów, czyli administrację rządową, samorządową, partnerów społeczno-ekonomicznych i partnerów spoza administracji, nie da się stworzyć poprawnie i wartościowo programu, który by odpowiadał na wszystkie potrzeby. Rada postuluje, aby w programie Polska Wschodnia stworzyć komponent, który będzie odpowiadał na potrzeby społeczeństwa obywatelskiego. Rada również zauważa, że zasady horyzontalne, w tym zasada równości szans i niedyskryminacji, dostępności dla osób z niepełnosprawnościami oraz zasada równości szans kobiet i mężczyzn są bezwzględnie fundamentalne dla każdego programu i powinny w tym programie mieć odpowiednie zapisy. W punktach działalność na rzecz równości i integracji, i niedyskryminacji należy wprost odwołać się do zasady równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami. Należy wskazać wymóg dostępności jako wymóg podstawowy. Pewnie moi koledzy jeszcze będą wskazywać szczegółowe rozwiązania, które powinny się znaleźć w tym programie. Ja osobiście chciałbym tutaj przywołać jeden postulat, o którym mówimy już od dłuższego czasu. W programie Polska Wschodnia znalazło się dofinansowanie dla linii energetycznych. Kilkaset milionów. I teraz postulowałbym o ponowne przeanalizowanie, czy ten program jest programem właściwym dla tego typu inwestycji czy reformy; czy te pieniądze nie powinny być przekazane na rozwój społeczny, na wzmocnienie na przykład agroturystyki. Mam nadzieję, że ten czas, który zaoszczędziłem, będą państwo mogli wykorzystać. Bardzo dziękuję.

Patricia Mitro: Dziękujemy bardzo. Pan Rafał Kowalski, zapraszam, Ogólnopolska Federacja Organizacji Pozarządowych i Redakcja ngo.pl.

Rafał Kowalski, Ogólnopolska Federacja Organizacji Pozarządowych / Redakcja ngo.pl

Rafał Kowalski. Dzień dobry. Bardzo mi miło wystąpić w tak szacownym gronie. Szanowni państwo, autorzy programu Polska Wschodnia skupili się w znacznej mierze na wzroście gospodarczym i na innowacyjności sparametryzowanych przez wskaźniki makro- i mikroekonomiczne. Przygotowali i zaplanowali szereg działań o charakterze inwestycyjnym, które mają przybliżyć pięć objętych programem województw, tak zwanej „ściany wschodniej", do realizacji celu głównego programu, jakim jest utrwalenie warunków sprzyjających konkurencyjności gospodarki oraz wyższej jakości życia w Polsce Wschodniej. Jaka to ma być gospodarka i jakie życie? Zasobna w inwestycje, w innowacyjne gospodarstwa, chroniąca klimat, dostępna transportowo, z aktywnym kapitałem społecznym, oparta o turystykę i uzdrowiska. Niezaprzeczalnie są to tematy ważne dla tego obszaru, dla tych obszarów, jednak warto zwrócić uwagę na pewne elementy w dalszej konstrukcji programu. Po pierwsze, jedynie w przypadku Priorytetu 4. Kapitał społeczny, turystyka oraz usługi uzdrowiskowe w katalogu beneficjentów pojawiają się organizacje pozarządowe. Tymczasem udział w realizacji programu przez przedstawicieli organizacji pozarządowych jest możliwy w obszarze Priorytetu 2. Energia i klimat

w zakresie adaptacji do zmian klimatu. Tutaj możliwe są zarówno projekty infrastrukturalne, jak i upowszechniające czy budujące postawy proekologiczne. Czy na przykład w Priorytecie 1. Przedsiębiorczość i innowacje, bo nietrudno sobie wyobrazić organizacje pozarządowe prowadzące innowacyjne społeczne badania naukowe i rozwojowe. Warto też zwrócić uwagę, że to troszkę o tym wspomniał już Maciej, projekt nie precyzuje zasad powoływania i pracy komitetu monitorującego, a jest to kluczowe narzędzie społecznej kontroli nad procesami wdrażania, realizacji, ewaluacji założeń programowych. Dlatego też bezwzględnie postulujemy tutaj, żeby [uwzględniono] zapisy w tym zakresie, w oparciu o pełną realizację zasady partnerstwa, z rzeczywistą reprezentatywnością wszystkich trzech sektorów, jak również ze wsparciem finansowym dla pozarządowych członków komitetów monitorujących. Proszę państwa, mówimy o programie, który obejmie swoim zasięgiem województwo podlaskie z takimi perełkami przyrody, jak: Białowieża, Biebrzański Park Narodowy, Kanał Augustowski, Wigierski Park Narodowy, [województwo] warmińsko-mazurskie: z Krainą Wielkich Jezior, świętokrzyskie: ze Świętokrzyskim Parkiem Narodowym, z Dębem Bartek, podkarpackie: z Bieszczadzkim Parkiem Narodowym, Magurskim, no, mazowieckie – bez Warszawy, ale z Puszczą Kampinoską czy Puszczą Kozienicką. To nie są tylko cenne przyrodniczo obszary czy też zabytki, to są także ludzie i tradycje pieczołowicie przez ludzi kultywowane. To często są wciąż poranione po gwałtownych przemianach gospodarczych tereny dawnych PGR-ów. Tym miejscom i tym ludziom potrzebne są nie tylko mosty czy drogi, nie tylko fabryki obsługiwane przez roboty, ale przede wszystkim wiara w ich potencjał, w potencjał ludzi i wsparcie działań oddolnych. Również na przykład w formie RLKS-ów, których bardzo tutaj w programie brakuje. To są regiony, gdzie według badań GUS w 2018 roku działało ponad szesnaście tysięcy organizacji społecznych, które zrzeszały ponad milion osób. Działa tu też wiele podmiotów ekonomii społecznej i blisko trzydzieści tysięcy organizacji społecznych prowadzi działalność ekonomiczną – czy to w formie tej standardowej zarejestrowanej działalności gospodarczej, czy też w oryginalnej dla Polski formie odpłatnej działalności pożytku publicznego. To są organizacje zajmujące się ochroną środowiska, osobami wykluczonymi, obszarami wiejskimi i wiele innych. To istotny i zupełnie niezauważony przez pryzmat wielkich inwestycji potencjał regionu Polski Wschodniej. Zarówno podmioty ekonomii społecznej, jak i organizacje społeczne są w istocie przedsiębiorcami i pracodawcami, zatrudniają blisko czterdzieści tysięcy osób. Dla części osób z różnych względów wykluczonych, są jedynym dostępnym pracodawcą w regionie. Upominamy się o nie, bo wartość rozwoju musi się mierzyć jakością życia najsłabszego członka społeczności, niekoniecznie długością autostrad. Ja jeszcze na zakończenie chciałbym przypomnieć taki wątek, który się pojawiał w poprzednich wysłuchaniach w wypowiedziach wielu przedstawicieli organizacji pozarządowych, żeby dostrzegać człowieka w tych programach. A najbliżej człowieka są organizacje pozarządowe i to trochę tak, jak najbliżej ciała jest koszula. Jeśli autorzy programów patrzą tylko przez pryzmat innowacji przedsiębiorców a nie patrzą przez pryzmat organizacji, gdzieś tam je marginalizują, to troszkę tak, jakby chcieli wszystkich ubrać w drogie garnitury a zapominali o koszulach. Ja nie mam nic przeciwko drogim garniturom, nie mam nic przeciwko innowacjom, ale gwarantuję, że jak ktoś ubierze bardzo dobry garnitur, to nadal będzie wyglądał trochę głupawo i może zostać wyproszony z przyjęcia, jeśli pod ten

garnitur nie włoży koszuli. Bez organizacji społecznych ten program się po prostu nie powiedzie. Bardzo dziękuję.

Patricia Mitro: Bardzo dziękuję. Kolejny mówca, zapraszam, pan Bartłomiej Głuszak, Wspólnota Robocza Związków Organizacji Socjalnych WRZOS, Federacja Organizacji Socjalnych Województwa Warmińsko-Mazurskiego FOSa. Zapraszam.

Bartłomiej Głuszak, Wspólnota Robocza Związków Organizacji Socjalnych WRZOS, Federacja Organizacji Socjalnych Województwa Warmińsko-Mazurskiego FOSa

Bartłomiej Głuszak: Dzień dobry, państwu. Bardzo dziękuję za możliwość wystąpienia. Serdecznie witam. Ja też chciałbym w swoim wystąpieniu bardzo krótko, ale odnieść się do, jakby, wagi i roli organizacji pozarządowych, czyli trochę pokontynuować wątek mojego przedmówcy. Ja też reprezentuję zarówno Ogólnopolskie Porozumienie, jak i regionalne z województwa warmińsko-mazurskiego organizacji o charakterze socjalnym, czyli wspierających różne grupy osób potrzebujących wsparcia. I też chciałbym w tym wystąpieniu podkreślić, jakby, wagę tego, to, że jest dla nas bardzo ważne, żeby w tym programie rzeczywiście znalazło się miejsce na wzmocnienie tych grup osób w szczególnie trudnej sytuacji i oczywiście wzmocnienie organizacji pozarządowych, które z tymi grupami pracują i do nich docierają, i które bardzo często uzupełniają luki, których w systemie dużo jest. Czyli instytucje, które nie są w stanie dotrzeć, czy nie są zbytnio przygotowane, żeby świadczyć różnego rodzaju usługi społeczne. Jeśli chodzi o takie bardziej konkretne uwagi, to przede wszystkim taka, żeby rzeczywiście trochę też w duchu tej uchwały Rady Działalności Pożytku Publicznego, żeby ujednolicić słownictwo, jeśli chodzi o organizacje pozarządowe, żeby wprowadzić to nazewnictwo: podmioty ekonomii społecznej, w tym organizacje pozarządowe, żeby uwzględnić w Priorytecie 1., 2. i 4. zwłaszcza jako beneficjentów, projektodawców właśnie te podmioty ekonomii społecznej, organizacje pozarządowe, również przedsiębiorstwa społeczne. Też jeszcze konkretniejsze uwagi, a mianowicie, żeby w Priorytecie 4. Kapitał społeczny, nie wyodrębniać w nazwie instytucji kultury. Ale nasza propozycja jest taka, żeby cel nazwać: „Rozwój kapitału społecznego” i wskazać w nim wzmocnienie instytucji kultury, ale również brzmienie potencjału, wzmocnienie podmiotów ekonomii społecznej w kontekście realizacji usług edukacyjnych, kulturowych, aktywizujących społeczności lokalne, bo to wzmocnienie jest niezwykle ważne, zwłaszcza, że mówimy właśnie o województwach i regionach Polski Wschodniej, gdzie te organizacje – to też wskazują jasno badania – mają o wiele niższy potencjał i potrzebują tego wzmocnienia. Z punktu widzenia właśnie organizacji socjalnych i grup, chciałbym też wskazać jedną uwagę grup, które wymagają szczególnego wsparcia, do tych grup należą osoby niesamodzielne, osoby starsze zwłaszcza. To są grupy, które sobie bardzo, bardzo… Mówimy zwykle przy osobach starszych. Jeden z podziałów, to są osoby aktywne i te, które mogą być aktywne, ale też osoby właśnie te w tak zwanym obszarze socjalnym, czyli ze względu na zdrowie, oddalenie geograficzne, sytuację ekonomiczną i wiele innych czynników wymagają wsparcia. Te osoby są o wiele mniej reprezentowane przez organizacje niż ta pierwsza grupa, gdzie na przykład mamy aktywne Uniwersytety Trzeciego Wieku i tutaj

rzeczywiście należy myśleć i budować pozytywną zmianę społeczną w tym środowisku – instytucjonalną, trwałą, ale oczywiście opartą jak najbardziej na pozostawieniu tych osób w środowisku. I tutaj, w Priorytecie 4., w celu szczegółowym 4. – zgadzam się jak najbardziej z tą uchwałą Rady Działalności Pożytku Publicznego o uwzględnieniu możliwości i rozwoju tworzenia gospodarstw opiekuńczych, ale dodałbym również – rekomendujemy dodanie również – tworzenia i rozwoju rodzinnych domów pomocy społecznej. One, zwłaszcza w naszym województwie, są bardzo aktywne, jest ich sporo, są też prowadzone przez organizacje pozarządowe, jak i przez osoby fizyczne. Ale również rozwój usług sąsiedzkich, to również, no, i ostatni taki konkretny zapis, też w tym obszarze: proponujemy uwzględnienie działań nakierowanych na informacje i koordynację usług na rzecz osób niesamodzielnych i ich rodzin. Bo to działanie, zwłaszcza w ostatnim czasie widać dużą potrzebę tego działania. Dziękuję bardzo.

Patricia Mitro: Bardzo dziękuję. Zapraszam kolejnego mówcę. Pan Alek Waszkielewicz, Polskie Forum Osób z Niepełnosprawnościami oraz Fundacja na Rzecz Osób z Niepełnosprawnościami, oraz Rada Działalności Pożytku Publicznego.

Alek Waszkielewicz, Polskie Forum Osób z Niepełnosprawnościami (PFON), Fronia (Fundacja na Rzecz Osób z Niepełnosprawnościami) / RDPP

Alek Waszkielewicz: Dzień dobry, witam serdecznie państwa. Ja chciałbym zacząć od… podzielić się informacją, którą pozyskałem wczoraj, mianowicie na temat komentarza doradcy prezydenta Bidena na temat nowej polityki, czy zmian w doktrynie Stanów Zjednoczonych, które myślę, mogą być dla nas inspiracją. Mianowicie miarą potęgi akurat Stanów Zjednoczonych jest nie tylko liczba lotniskowców czy nowoczesnych myśliwców, ale też jakość usług publicznych, dlatego, że jakość usług publicznych, nastroje społeczne czy wizerunek kraju w oczach świata i jego własnych obywateli. Czyli dbając o innowacyjne przedsiębiorstwa, konkurencyjność, nie możemy gubić tego aspektu społecznego, roli państwa, a także zaangażowania społeczeństwa i roli trzeciego sektora. I też jeszcze chcieliśmy o to apelować w kontekście Programu Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej, żeby te tematy społecznie miękkie i udział w aktywizowaniu społeczeństwa obywatelskiego tutaj nie uciekały. I też chciałem się tutaj podeprzeć uchwałą Rady Działalności Pożytku Publicznego, gdzie była zwracana uwaga, że w ramach wszystkich programów, w szczególności też w ramach Funduszy Europejskich dla Polski Wschodniej, należy pamiętać o zasadach horyzontalnych, w tym o zasadzie równości szans i niedyskryminacji. Skupić się na zasadzie równości szans kobiet i mężczyzn. I, o ile na przykład KPO w jakiś sposób powołuje się na te uchwały, to już ten projekt tego programu pomija nasz własny dorobek i wytyczne te horyzontalne, równościowe, i koniecznym jest dla zapewnienia dostępności całego programu, aby one były fundamentalne dla tego programu, używane na etapie programowania i wdrażania. I bezwzględnie przestrzegane. W związku z czym, w punktach działania na rzecz równości, integracji i niedyskryminacji, które się pojawiają w kontekście poszczególnych interwencji, należy odwołać się do tych zasad równościowych oraz do standardów dostępności dla polityki spójności na lata 2021-27 i też sugerujemy, że wzorem innych programów,

żeby mówić tutaj nie o integracji, tylko o włączeniu. Należy także wskazywać wymóg dostępności wprost do opisu tych interwencji, które są szczególnie wrażliwe na dostępność i tych w Priorytecie 2. Infrastruktura transportowa, tabor, systemy teleinformatyczne czy w Priorytecie 4., gdzie mamy Infrastrukturę [niezrozumiałe, 00:41:36] podmiotów świadczących usługi sanatoryjne, uzdrowiskowe, [niezrozumiałe 00:41:43]. Ważne jest też, żeby przywoływać uniwersalne projektowanie, jako cel realizacji poszczególnych interwencji. I tak na przykład w Priorytecie 1. w kontekście procesów [niezrozumiałe 00:41:59], no, to jest krytyczne czy w Priorytecie 2. przy zwiększaniu [niezrozumiałe 00:42:01] miast, to zmiany klimatu, czy w Priorytecie 4. w kontekście bibliotek i mediatek. Powinniśmy też mieć na uwadze i pamiętać, że Polska przyjmuje właśnie za niedługo ustawę wdrażającą dyrektywę dostępnościową, dyrektywę o wymogu dostępności podmiotów publicznych, która rozszerza wymogi dostępnościowe na podmioty prywatne, czego program ten nie zauważa, nie widzi. I będziemy mieli problem, że [niezrozumiałe 00:42:39] realizowali inwestycje niezgodne z przepisami unijnymi i naszymi krajowymi. I [to, co] bardzo jest ważne, to to, żeby uwzględnić właśnie trzeci sektor, przedsiębiorstwa ekonomii społecznej jako realizatorów i beneficjentów poszczególnych interwencji. To może dotyczyć celu szczegółowego, czyli zrównoważonego wzrostu i konkurencyjności MŚP oraz tworzenie miejsc pracy w MŚP, inwestycji produkcyjnej, która dotyczy nie tylko MŚP, czy chociażby w celu szczegółowym czwartym. Wystawianie działań w zakresie dostosowania do zmiany klimatu [niezrozumiałe, 00:43:00] i tak dalej. Bardzo dziękuję.

Patricia Mitro: Dziękujemy bardzo. Kolejny mówca, pan Piotr Nowacki, Fundacja ADRA Polska. Zapraszam.

Piotr Nowacki, Fundacja ADRA Polska (prezentacja >>)

Piotr Nowacki: Dzień dobry, państwu. Dziękuję za możliwość wypowiedzi. [niezrozumiałe, 00:43:45] wszystkich rozmówców, którzy mówili wcześniej. Natomiast chciałem przedstawić nasze postulaty. Tutaj szczególnie zależy nam na tym, aby uwzględnić organizacje pozarządowe jako beneficjentów pomocy w Priorytecie numer 1, położenie nacisku na tworzenie cyfrowych innowacji w Priorytecie numer 4 jako istotnego elementu powodzenia planowanych działań w kontekście pandemicznym. Będąc ekonomistą, przedstawiam pokrótce ekonomiczne uzasadnienie dla tych postulatów. Proszę o wyświetlenie drugiego slajdu. Jak widać z niego, globalny dług świata rośnie od lat siedemdziesątych coraz szybciej, a tempo jego wzrostu znacznie przyspieszyło w wyniku pandemii. Długi na świecie rosną, ponieważ powszechnie stosowana jest teoria Keynesa, która zakłada interwencjonizm państwa w walce z kryzysem. Według tej teorii, państwa muszą wspierać wychodzenie z kryzysu poprzez politykę budżetową i monetarną. Niestety, pomimo wydawania pieniędzy publicznych na wspieranie gospodarki, dług ciągle rośnie a częstotliwość kryzysów wzrasta. Według teorii długich cykli koniunkturalnych od wielu lat jesteśmy w kryzysie tuszowanym długiem, drukowaniem pieniądza. Program Polska Wschodnia Plus słusznie stawia na przedsiębiorczość i innowacyjność, w Priorytecie numer 1 szczególnie, ale niestety skupia całą swoją uwagę tylko na działalności gospodarczej, czyli drugim sektorze, pomijając organizacje pozarządowe, czyli trzeci sektor, a to przecież on stanowi miejsce wielu innowacji. Należy

podkreślić, że wiele organizacji pozarządowych prowadzi działalność odpłatną, tak samo jak biznes generującą przychody dla państwa z VAT-u, pomimo że nie spełniają definicji działalności gospodarczej. To też już było wspomniane przed moim wystąpieniem przez innych przedstawicieli organizacji. Przykładem może być choćby projekt Fundacji ADRA Polska, Innowacyjna platforma wsparcia ludzi w kryzysie online: GrupaWsparcia.pl. Rozbudowa jej o sztuczną inteligencję wymaga sporych nakładów i, pomimo że pomysł, naszym zdaniem, ma duże szanse na generowanie przychodów, w tym dla państwa w postaci VAT, nie spełnia podstawowych kryteriów do objęcia wsparciem, [gdyż] nie jest działalnością gospodarczą, a działalność odpłatna pożytku publicznego nie jest ujęta w powyższym programie. Organizacje pozarządowe prowadzące działalność odpłatną pożytku publicznego cechują się, w przeciwieństwie do biznesu, nastawieniem na tworzenie dobrostanu społecznego a nie na generowaniu zysku. Mogą być tanimi podwykonawcami wielu usług, które obecnie realizują instytucje publiczne lub biznesowe. Dzięki temu pierwszy i drugi sektor z jednej strony nie będą musiały szukać oszczędności poza granicami naszego kraju, a z drugiej – poprzez współpracę z organizacjami pozarządowymi, zwiększą konsumpcję wewnętrzną w kraju, czyli poszerzą swoje lokalne rynki zbytu oraz zwiększą zadowolenie społeczne, co szczególnie jest istotne w czasach pandemii. Dlatego też mogą stanowić silne uzupełnienie drugiego sektora w wychodzeniu z kryzysu. Dlatego wnioskuję, aby organizacje pozarządowe zostały dopuszczone do wszystkich form pomocy przewidzianych szczególnie w Priorytecie numer 1, o ile prowadzą działalność odpłatną pożytku publicznego. Uzasadnieniem do drugiego postulatu jest panująca pandemia, która, zdaniem naukowców, będzie z nami jeszcze kilka lat. Dlatego też planowanie działania w priorytecie dotyczącym kapitału społecznego, turystyki oraz usług uzdrowiskowych powinny uwzględniać tworzenie cyfrowych innowacji, również jak i rozwój usług online. Dobrym przykładem innowacji, istotnym w trakcie pandemii oraz w rehabilitacji pocovidowej, już jest wspomniana wcześniej platforma wsparcia online: GrupaWsparcia.pl. Rosnąca liczba użytkowników tego serwisu, jego aplikacji mobilnej, pokazuje ważność tego typu rozwiązań. Niestety, w programie operacyjnym nie wyodrębniono środków na tworzenie i rozwój tego typu innowacji. Dziękuję za uwagę.

Patricia Mitro: Bardzo dziękujemy. Kolejna osoba, zapraszam panią Joannę Krawczyk, Związek Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć.

Joanna Krawczyk, Związek Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć

Joanna Krawczyk: Dzień dobry, państwu. W imieniu Polskiej Zielonej Sieci, chciałabym przypomnieć autorom Programu Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej, że każdy program funduszy unijnych ma jeden główny cel, jakim jest realizacja strategii Europejskiego Zielonego Ładu, który wyznaczył sobie dwa cele, takie bardzo konkretne, czyli: osiągnięcie neutralności klimatycznej do roku 2050 oraz redukcja emisji dwutlenku węgla o pięćdziesiąt pięć procent do roku 2030. I w tymże programie, po przejrzeniu go mam wątpliwości, czy w ogóle jakiekolwiek cele redukcyjne pozwoli on osiągnąć, jeśli chodzi o ograniczenie emisji czy poprawę efektywności energetycznej, jest ona widziana tylko i wyłącznie w modernizacji sieci elektroenergetycznych. No, nie jest

określone, jaką to przyniesie rzeczywiście efektywność. Oczywiście, celem jest też poprawa bezpieczeństwa energetycznego, ale jako organizacja, która reprezentuje także Ruch Więcej niż Energia, postulujemy i upatrujemy najwyższych realizacji tego celu redukcyjnego, jednak w produkcji energii z odnawialnych źródeł energii, które zarówno zapewnią właśnie redukcję emisji, jak i też poprawę bezpieczeństwa energetycznego tych regionów, które są bardzo oddalone od miejsc produkcji energii elektrycznej. Drugą kwestią, którą Unia Europejska uznała za ważną, jest utrata bioróżnorodności. Dlatego wprowadziła, przy realizacji inwestycji z funduszy europejskich, zasadę nieczynienia poważnej szkody w środowisku – jest to zasada horyzontalna i ona obejmuje wszystkie realizowane ze środków unijnych inwestycje i projekty, nie tylko te proklimatyczne. Tutaj chodzi o tą pulę pieniędzy przeznaczoną tylko na działania klimatyczne trzydzieści procent. Jakby została zasada nieczynienia szkody dotyczy wszystkich inwestycji i ma to szczególne znaczenie w tym regionie i makroregionie Polski Wschodniej, bo odznacza się on wyjątkowymi walorami przyrodniczymi. Jakby, większość z nas zna takie miejsca albo osobiście, albo słyszało o nich, jak Kraina Wielkich Jezior Mazurskich, Puszcza Białowieska, Biebrzański Park Narodowy. No, nie bez powodu ten obszar, te obszary są nawet nazywane Zielonymi Płucami Polski, co pokazuje, jak ważną usługę pełni ten makro ekosystem dla nas wszystkich, dla mieszkańców tego kraju. Oczywiście, jakby, diagnoza tego regionu, z tym że potrzebuje on unijnych inwestycji, potrzebuje wsparcia w infrastrukturze, dostępu do dóbr publicznych, poprawy warunków funkcjonowania przedsiębiorstw jest słuszna, ale musi to przebiegać z poszanowaniem dla wcześniej wspomnianego bogactwa naturalnego, które, naszym zdaniem, stanowi istotny element budowania konkurencyjności lokalnej gospodarki, która w dużej mierze może się opierać na ekoturystyce, o której ten program w ogóle nie wspomina. Tak jak już wcześniej powiedziano, upatruje się wzrostu tej konkurencyjności gospodarki w tworzeniu start-upów, innowacyjnych modeli biznesowych i nowoczesnych technologii, ale sama turystyka jest tylko wspomniana w jednym zdaniu, że branża turystyczna i branże pokrewne dostaną jakieś wsparcie, jeśli chodzi o Priorytet 4. Kapitał społeczny i usługi uzdrowiskowe, no, to główną wagę tam przykłada się do rozwoju bibliotek, co oczywiście jest bardzo ważne, ale wzmocnienie rozwoju gospodarczego, wykorzystującego unikalne zasoby przyrodnicze, traktuje się znów ogólnikowo i skrótowo. Oczywiście, gospodarcze wykorzystanie bogactwa przyrodniczego wymaga wiedzy, wrażliwości i przede wszystkim odpowiedzialności, bo można… nie znając wrażliwości i funkcjonowania ekosystemu, w który się chce ingerować, bardzo łatwo można go zniszczyć. Dlatego… i kopiując… na przykład bezrefleksyjnie kopiując rozwiązania z innych miejsc, dlatego bardzo istotną kwestią, która też nie została poruszona w tym programie jest edukacja ekologiczna, która pokazuje właściwe relacje pomiędzy człowiekiem a środowiskiem oraz uwzględnia krytyczne także podejście do dotychczasowego rozwoju społeczeństw, które odbywa się w oderwaniu od konsekwencji dla stanu środowiska naturalnego, co niestety objawia się nadchodzącym kryzysem klimatycznym, któremu po prostu musimy zapobiec. Dziękuję bardzo.

Patricia Mitro: Bardzo dziękuję. Zapraszam teraz do zabrania głosu panią Marię Zarzecką, Młodzieżowy Strajk Klimatyczny.

Maria Zarzecka, Młodzieżowy Strajk Klimatyczny (Białystok)

Maria Zarzecka: Dzień dobry, szanowni państwo. Dziękuję bardzo za zaproszenie na dzisiejsze wysłuchanie. Osoby z naszego ruchu z Młodzieżowego Strajku Klimatycznego uczestniczą już po raz kolejny w organizowanych przez państwa spotkaniach. Cały czas powtarzamy, że konieczne jest, by w Programach Operacyjnych Fundusze Europejskie priorytetowo traktować kwestię redukcji emisji gazów cieplarnianych, więc przeciwdziałania antropogenicznej zmianie klimatu oraz adaptację do jej negatywnych skutków. Pozostało już bardzo mało czasu, żeby podjąć odpowiednie działania. Według Międzynarodowego Panelu do spraw Zmian Klimatu, żeby zatrzymać ocieplenie poniżej półtora stopnia Celsjusza względem okresu przedprzemysłowego, a więc żeby utrzymać zmiany na najbezpieczniejszym poziomie globalnie, ludzkość mogłaby od 2020 roku przez następne dziesięć lat emitować tylko tyle gazów cieplarnianych, co w 2019 roku, a później osiągnąć już neutralność. To wyliczenie bardzo dobrze pokazuje, jak wysokie musi być tempo transformacji, żeby zapewnić wszystkim mieszkańcom Ziemi funkcjonowanie w stabilnych warunkach klimatycznych w przyszłości. Można z dużą pewnością powiedzieć, że kwestie ochrony klimatu w ostatnich latach stały się tak ważne w publicznej dyskusji oraz znalazły się w zbiorze zainteresowań polityki głównego nurtu, dzięki zaangażowaniu milionów młodych ludzi na całym świecie, tworzących ruch Fridays for Future, który w Polsce tworzy Młodzieżowy Strajk Klimatyczny. Niektórzy czołowi politycy i czołowe polityczki Unii Europejskiej, Zielonego… przepraszam, Unii Europejskiej, twierdzą nawet, że to dzięki naszej aktywności Unia przyjęła strategię Europejskiego Zielonego Ładu. Strategia ma być flagowym działaniem Wspólnoty Europejskiej i ma doprowadzić do jej neutralności klimatycznej w 2050 roku, przy wcześniejszym osiągnięciu redukcji emisji gazów cieplarnianych co najmniej na poziomie pięćdziesięciu pięciu procent w 2030 roku. Cele te chociaż sprawiają wrażenie bardzo ambitnych, dalej są niewystarczające, aby utrzymać ocieplenie poniżej półtora stopnia Celsjusza. Zamiast redukcji o pięćdziesiąt pięć procent w 2030 roku powinniśmy osiągnąć co najmniej sześćdziesiąt pięć procent i to co roku, [licząc] od 2020, obniżając poziom emisji o siedem procent, a neutralność klimatyczna powinna zostać osiągnięta już w 2040 roku. W roku 2020 faktyczna globalna emisja gazów cieplarnianych spadła o około siedem procent, ale było to spowodowane globalnym kryzysem epidemiologicznym a nie skoordynowanym działaniem państw świata. Transformacja energetyczna w kierunku neutralności klimatycznej nie musi być jednak procesem bolesnym, powodującym wyłącznie negatywne zmiany dla funkcjonowania społeczeństwa. Idea Zielonego Ładu zakłada wielkie inwestycje w źródła odnawialnej energii, w głęboką termomodernizację, w zeroemisyjny transport, zwłaszcza publiczny. Zakłada tworzenie nowych, zielonych miejsc pracy. Wszystkie te zmiany pozwolą nam stworzyć nie tylko bezpieczną przyszłość, w której klimat będzie stabilny, ale i przyszłość dobrobytu i wyższej jakości życia. Zwłaszcza w obliczu kryzysu klimatycznego, niezwykle ważne są reformy sektora energetycznego. Polska Wschodnia, uchodząca za Zielone Płuca Polski, nie może być tylko promocyjnym logotypem, ale przykładem racjonalnej polityki energetycznej i klimatycznej. Dziedzictwo środowiskowe regionu, unikatowe na skalę świata, zasługuje na najwyższą ochronę, między innymi przez zapis uznawany w całej Unii Europejskiej *No harm*, czyli nie szkodzić. Działania operacyjne nie mogą wpływać negatywnie na aktualnie już zagrożone środowisko naturalne. Podsumowując, musimy w najbliższym czasie przeprowadzić

szereg bardzo gruntownych zmian, które są konieczne z punktu widzenia bezpieczeństwa, ale równocześnie przynoszą bardzo duże korzyści. Ponieważ jesteśmy częścią Europejskiej Wspólnoty, to konieczność tych zmian wynika już nie tylko ze zdrowego rozsądku, ale też z celów, które przyjęła cała Unia Europejska, które są dla nas wiążące. Prowadzenie zmian, o których mowa, wiąże się z bardzo dużymi wydatkami, a te będą możliwe właśnie dzięki środkom z europejskich funduszy, z których w naszym kraju finansuje się większość inwestycji. Dlatego tak ważne jest, żeby wydatki w ramach nowej perspektywy były naprawdę dobrze przemyślane i przygotowane. Dokumenty zawierające plany tych wydatków muszą tworzyć spójną wizję transformacyjną, energetyczną w Polsce. Również program Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej musi tworzyć spójny i konkretny plan osiągnięcia redukcji emisji gazów cieplarnianych, spełniających co najmniej cele redukcji emisji przedstawione w Europejskim Zielonym Ładzie. Czas mi się skończył.

Patricia Mitro: Tak.

Maria Zarzecka: Dobrze, to, niestety, nie zdążyłam wszystkiego, ale dziękuję bardzo.

Patricia Mitro: Bardzo dziękujemy. I ostatni mówca w tej części, pan Wojciech Szymalski, Koalicja Klimatyczna, Fundacja Instytut na rzecz Ekorozwoju. Zapraszam.

Wojciech Szymalski, Koalicja Klimatyczna / Fundacja Instytut na rzecz Ekorozwoju

Wojciech Szymalski: Dzień dobry, państwu. Bardzo się cieszę, że zostałem zaproszony do zabrania głosu. Witam panią minister, witam przedstawicieli różnych instytucji, ministerstw regionalnych czy rządowych i chciałbym zauważyć, że na początek…, że bardzo popieram wszystkie postulaty, które tutaj usłyszałem, dotyczące wsparcia organizacji pozarządowych czy ekonomii społecznej i może to na początek. Natomiast, jeżeli chodzi o postulaty czy też uwagi Koalicji Klimatycznej, mojej fundacji do Programu Operacyjnego w takim kształcie, jak on jest obecnie, to uważamy, że aktualny projekt tego funduszu jest bardzo ogólny, wręcz ogólnikowy. Niestety, nie dowiemy się z niego, jakie konkretne inwestycje zostaną zrealizowane, no, ale cenne jest, że dowiemy się chociaż, jakie będą warunki brzegowe ich realizacji oraz choć szczątkowe rezultaty. No właśnie, zarówno warunki brzegowe, jak i rezultaty są bardzo szczątkowe, w poszczególnych opisach priorytetów brakuje warunków brzegowych, szczególnie dla realizacji projektów inwestycji związanych z ochroną klimatu czy też innych inwestycji w taki sposób, żeby tego klimatu i katastrofy klimatycznej nie pogorszały. I tak, w Priorytecie 1. skierowanym do przedsiębiorstw, zostaną one… na przykład czytamy, że mogą zostać wzmocnione w zakresie rozwiązań z zakresu gospodarki obiegu zamkniętego oraz automatyzacji, robotyzacji procesów. Ale nie ma ani słowa o tym, że należałoby je wzmocnić także w zakresie efektywności, na przykład energetycznej czy rozwiązań zeroemisyjnych, gdzie obydwa one mogą być również zwiększeniem potencjału finansowego. Bo efektywność energetyczna przyczynia się do oszczędności także finansowych lub w zakresie zwiększenia ich odporności na zmiany klimatu, co też może być istotne, zwłaszcza że wiele przedsiębiorstw w tym regionie wykorzystuje zasoby naturalne, choćby leśne. W Priorytecie 2. w celu szczegółowym: Rozwój inteligentnych systemów i sieci

energetycznych, teoretycznie ma się on przyczynić do zwiększenia generacji energii z OZE, ale wsparcie będzie przeznaczone tylko na rozwój sieci dystrybucyjnych, a to ma bardzo pośredni wpływ na rozwój sektora OZE. Jeżeli taki jest cel, żeby zwiększyć ilość produkcji energii z OZE, to chociażby we wskaźnikach rezultatu należałoby wskazać, jaka ilość zostanie podłączona do sieci nowych instalacji OZE i jaka będzie wielkość przyłączonej nowej mocy OZE. W Priorytecie 2., ale cel strategiczny dotyczący adaptacji do zmian klimatu, to ma się on zajmować optymalizacją wykorzystania zasobów wodnych, ale znowu – we wskaźnikach rezultatu zupełnie pomija się kwestie na przykład ilości zatrzymanej i ponownie wykorzystanej wody deszczowej czy unikniętych podtopień, czy długości wybudowanych sieci kanalizacji deszczowej. Koncentrujemy się jedynie na… no, dosyć ogólnym rezultacie dotyczącym zielonej infrastruktury, który tak naprawdę, no, może być w bardzo różny sposób zinterpretowany na poziomie monitoringu. W Priorytecie 2. w celu szczegółowym: Multimodalna mobilność miejska, no, bardzo cenne jest, że będzie on wspierał zarówno zeroemisyjny transport zbiorowy, jak i rowerowy, ale we wskaźnikach rezultatu zupełnie nie ma wskaźników dotyczących chociażby długości wybudowanych dróg rowerowych. I także lepiej byłoby wspierać raczej transport zeroemisyjny, a nie niskoemisyjny. [Na] niskoemisyjność już jest troszeczkę chyba na tym etapie polityki europejskiej i polityki polskiej za późno. W Priorytecie 3., czyli tym priorytecie, który zawiera inwestycje drogowe i kolejowe – niestety nie ma żadnych warunków związanych z ochroną klimatu. Nowe drogi powinny być budowane docelowo z infrastrukturą doładowania pojazdów elektrycznych albo ewentualnie na paliwa alternatywne, które ograniczają emisję gazów cieplarnianych, a modernizacja linii kolejowych powinna uwzględniać ich całkowitą elektryfikację. A zupełnie takie warunki nie zostały w tym priorytecie wpisane. A, zwłaszcza że Wschodnia Magistrala Kolejowa obecnie na ponad pięćdziesiąt procent jej przebiegu nie ma trakcji elektrycznej. W związku z tym, jeżeli wpuścimy tam więcej pociągów czy puścimy w ogóle pociągi, bo na części tej linii kolejowej przez pewien czas nie jeździły pociągi, to automatycznie wzrosną emisje. I tutaj ostatnie słowo o strategicznej ocenie oddziaływania na środowisko, bo to też bardzo dobrze, że taka ocena powstała i że ona zostaje tutaj nam pokazana. Jeszcze mam piętnaście sekund, tak? To, niestety, w zakresie oddziaływania na klimat dokument ten całkowicie pomija fakt, że na tej zmodernizowanej infrastrukturze kolejowej oraz na nowych drogach wzrośnie ruch komunikacyjny. A w sytuacji, gdy nie ma samochodów elektrycznych a linia kolejowa nie jest zelektryfikowana, to na pewno przyczyni się to do wzrostu emisji dwutlenku węgla i także lokalnie wzrostu emisji zanieczyszczeń powietrza. Więc należy ten potencjał wzrostu emisji policzyć w strategicznej ocenie a w programie napisać… program napisać tak, żeby tego wzrostu uniknąć. Dziękuję bardzo.

Patricia Mitro: Bardzo dziękujemy. Szanowni państwo, bardzo dziękujemy za państwa uwagę. Ta część za nami. W tym momencie zaprosimy państwa na przerwę. Przerwa trwać będzie do godziny jedenastej trzydzieści, po czym zapraszamy państwa ponownie, ponieważ przed nami dużo ciekawych wystąpień. Drugą… znaczy, kolejną część prowadził będzie pan Rafał Dymek, Dyrektor Polskiej Fundacji imienia Roberta Schumana. Co jest jeszcze istotne – pamiętajmy, drodzy państwo, że pod koniec trzeciej części spotkania do głosu będą również mogli

zgłosić się widzowie, osoby z sali, więc zapraszamy państwa teraz na przerwę i mamy nadzieję, do zobaczenia o [godzinie] jedenastej trzydzieści.

[01:05:00] przerwa [01:34:38]

Rafał Dymek: Nazywam się Rafał Dymek. Witam państwa z siedziby Fundacji Schumana. Kontynuujemy wysłuchanie publiczne dotyczące Programu Funduszy Europejskich dla Polski Wschodniej. Przypominam, że to jest inicjatywa realizowana przez Ogólnopolską Federację Organizacji Pozarządowych, Fundację Stocznia, we współpracy z Ministerstwem Funduszy i Polityki Regionalnej. Teraz mamy w kolejce osoby reprezentujące różne instytucje i organizacje społeczne, po cztery minuty na wypowiedź. Bardzo proszę o pilnowanie tego czasu. Pierwszy pan Paweł Rydzyński, InnoBaltica, przygotowuje się pan Bartłomiej Gębarowski. Bardzo proszę, pan Paweł Rydzyński.

Paweł Rydzyński, InnoBaltica *(prezentacja >>)*

Paweł Rydzyński: Dzień dobry, państwu. Serdecznie witam z Gdańska, spółka InnoBaltica. Chciałbym pokrótce zaprezentować państwu projekt, który wdrażamy w ramach mijającej perspektywy unijnej z Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko – pod rozwagę i tytułem inspiracji, czy może warto analogiczne rozwiązania, być może również z pomocą naszej spółki, wdrożyć w Polsce Wschodniej w ramach perspektywy nowej. Poprosiłbym o pierwszy slajd. Drodzy państwo, projekt zintegrowanych usług mobilności, zintegrowany projekt opłat za transport publiczny na terenie całego województwa, spółka InnoBaltica, spółka samorządowa, której współudziałowcem jest samorząd województwa oraz samorządy gminne, wprowadza w tym momencie największy w skali kraju zintegrowany, identyczny w kolei i komunikacji miejskiej projekt poboru opłat za transport publiczny. Realizujemy go na terenie województwa pomorskiego, ale również projekt wchodzić będzie do Elbląga w zakresie transportu kolejowego, więc jest ta nić łącząca nasze województwo pomorskie z Polską Wschodnią. Projekt jest otwarty na rozszerzanie o inne funkcjonalności, nie tylko transportowe, tak jak na przykład karta mieszkańca czy rower miejski, to jest oczywiście transport, ale nie transport publiczny. Poprosiłbym o kolejny slajd. Drodzy państwo, główną ideą, głównym atutem z punktu widzenia pasażera jest optymalizacja doboru najkorzystniejszej taryfy. Chodzi o to, że w momencie, kiedy pasażer może podróżować różnymi środkami transportu albo takimi środkami transportu, w których dostępne są różnego rodzaju rozwiązania biletowe i pasażer nie wie, rozpoczynając w danym dniu podróż, jak będzie podróżował do końca dnia, to system na koniec okresu rozliczeniowego dobierze mu najkorzystniejszą kombinację opłat. Czyli w sytuacji, w której pasażer miałby różne możliwości, zawsze może liczyć na to, że dostanie najkorzystniejszą kombinację cenową. To nie jest kolejna aplikacja, takie jak znane są już w tym momencie, to jest zupełnie nowe rozwiązanie taryfowe, nie taryfowe, tylko w zakresie poboru opłat. Trzeci slajd poproszę. Dostępność tego systemu będzie zarówno poprzez urządzenia walidujące, czyli takie jakby nowoczesne kasowniki, dostępne w pojazdach i na peronach w komunikacji kolejowej oraz poprzez aplikację mobilną. To wszystko mówię po to, że zgłaszają się do naszej spółki również podmioty z innych województw, akurat nie z Polski Wschodniej, które są

zainteresowane rozwojem, wdrażaniem albo rozwojem naszego projektu, albo wdrażaniem analogicznych rozwiązań na swoim terenie. Widzimy wyraźnie, że cyfryzacja jako taka i cyfryzacja w transporcie publicznym właśnie w zakresie nowoczesnego systemu poboru opłat za bilety postępuje i postępować, bez wątpienia, będzie. Dlatego ja ze swojej strony serdecznie zapraszam państwa do…, jeżeli jesteście państwo zainteresowani, do kontaktu. Tutaj wyświetlony jest do mnie kontakt mailowy i telefoniczny. Nie musi to być rozwiązanie dla całego województwa, tak jak jest w przypadku województwa pomorskiego, ponieważ nasza spółka planuje również rozwiązania dla pojedynczych miast, jeżeli takowe byłyby zainteresowane, nie mam oczywiście czasu w tym momencie na prezentowanie całości projektu, natomiast jeżeli jesteście państwo tym zainteresowani, oczywiście serdecznie zapraszam, tak jak mówię, do kontaktu. Nie musi to być powiązanie bezpośrednie, czyli to może być miasto, ale to mogą być miasta, ośrodki samorządowe – również daleko poza województwem pomorskim – spółka ma takie możliwości, żeby analogiczne systemy wprowadzać również daleko poza Pomorzem. Widzę, że czas mi się kończy. Tyle tytułem z mojej strony. Dziękuję serdecznie, zapraszam do kontaktu.

Rafał Dymek: Bardzo dziękuję, dostałem informację na czacie, że pani Iwona Janicka z OFOP-u (od organizatorów) prosi o głos. Czy to jest jakiś głos organizacyjny, czy kolejka do zapisania się? Pani Iwona Janicka. Nic nie słychać, w takim razie kontynuujemy dalej. Pan Bartłomiej Gębarowski, B-Consulting. Przygotowuje się pan Adam Fularz. Bardzo proszę, pan Gębarowski, cztery minuty.

Bartłomiej Gębarowski, B-Consulting

Bartłomiej Gębarowski: Dzień dobry, państwu. Mam nadzieję, że mnie słychać. Kłaniam się nisko z Rzeszowa. Ja reprezentuję podmiot gospodarczy, który specjalizuje się w realizacji, rozliczaniu, nadzorze nad wykonaniem projektów z obszaru społecznego, z obszaru wsparcia rodziny, integracji społecznej i szeroko pojętej sfery włączenia społecznego. A także nowo tworzony podmiot w zakresie organizacji pozarządowych – fundację, która ma za zadanie i za cel tworzyć dobrą obywatelską, nową legislację czy projekty aktów normatywnych ukierunkowanych na kwestie społeczne. W przeciwieństwie do przedmówcy – ja, pozwólcie państwo, nie będę wykorzystywał czasu na promocję własnych projektów. Natomiast mam kilka uwag do dwóch priorytetów. Uwagi takie o charakterze językowym, technicznym, organizacyjnym zgłosiliśmy w konsultacjach. Chciałbym króciutko odnośnie [do] Priorytetu 2. Energia i klimat. Na ile linia demarkacyjna na to pozwoli, proszę autorów o rozważenie włączenia do tego obszaru kwestii lasów miejskich, tam kwestia drugiego piętra w lasach może być istotna dla ochrony na przykład lasu przed zmianami klimatu. Drugi obszar, to jest kwestia obszarów takiej infrastruktury zielonej bez ingerencji człowieka, bez zewnętrznej ingerencji. Tutaj przede mną, po mnie jest wielu przedstawicieli tej szeroko pojętej sfery klimatycznej, oni lepiej się na ten temat wypowiedzą, natomiast po przykładzie Rzeszowa, który, niestety, stał się w ostatnim czasie miastem deweloperów, każdy z nas, kto trochę ten Rzeszów obserwuje, wie i widzi, widzimy, co dzieje się, jeżeli każdy najmniejszy skrawek ziemi zostaje zajęty przez tą tak zwaną „betonozę" – wystarczy przejechać się w Rzeszowie na osiedle Paderewskiego. A więc,

kwestia lasów miejskich, kwestia obszarów i kwestia tej przestrzeni zielonej pozostawionej do dyspozycji przyrody. Leśnicy wiele na ten temat też dobrego, pomimo często złych głosów na ich temat, potrafią powiedzieć. Kwestia druga, to Priorytet 4. Kapitał społeczny, turystyka i usługi uzdrowiskowe. Znowu, na ile linia demarkacyjna na to pozwoli, kwestia usług społecznych i deinstytucjonalizacji usług. Bardzo dobrze w praktyce sprawdzają się wszystkie formy obecności usług poza obszarem instytucjonalnym, mówiąc najoględniej. Chodzi o to, aby na przykład w tym obszarze uzdrowiskowym dopuszczać taką możliwość, żeby jakaś część usług świadczona była poza instytucjami, czyli na przykład różnego rodzaju formy obecności rodzin, miejsc spotkań dla rodzin zastępczych i rodzin biologicznych, miejsc w domach dla… usług opieki wytchnieniowej czy miejsc, takich przestrzeni, gdzie mogłyby organizacje pozarządowe także te usługi dla osób starszych i niesamodzielnych świadczyć. Mówię, nie wiem, na ile linie demarkacyjne na to pozwolą, ale mówię też z praktyki wielu projektów, że pozostanie w domu czy w miejscu zamieszkania jest zawsze dobrym rozwiązaniem. I taka uwaga generalna na sam koniec. Jesteśmy w takim bardzo ważnym momencie zmian, jeżeli chodzi o podejście nasze do wykorzystania funduszy. Chciałbym wszystkim rozmówcom, wszystkim panelistom, myśl profesora Szymona Malinowskiego z Katedry Klimatu z Politechniki Warszawskiej zadedykować, abyśmy pozostawili połowę ziemi przyrodzie a na połowie gospodarowali. To jest oczywiście tylko symboliczna myśl, ale chodzi o to, byśmy we wszystkich projektach pamiętali o tym, że klimat mamy jeden, przyrodę jedną, abyśmy ją pozostawili dla przyszłych pokoleń. Trochę górnolotnie zabrzmiało, ale chciałbym, żeby ta myśl gdzieś tam pozostała. Dziękuję, czas minął. Pozdrawiam wszystkich serdecznie.

Rafał Dymek: Dziękuję bardzo. Pan Adam Fularz, Rzeszowska.pl. Przygotowuje się Morgan Janowicz. Bardzo proszę, Adam Fularz.

Adam Fularz, Rzeszowska.pl, Bialostocka24.pl i inne

Adam Fularz: Dzień dobry. Czy mnie słychać?

Rafał Dymek: Dzień dobry, słychać.

Adam Fularz: Ja prowadzę taką Gazetę Rzeszowska i ja państwu przeczytam taki apel do czytelników: „Kradzieże szyn na terenie Rzeszowa, coraz mniej miejskiej kolei?” (2015 rok, 1 sierpnia): „Gdyby nie kradzieże szyn i torów oraz rozmaite celowe likwidacje, kolej miejska w Rzeszowie mogłaby obsługiwać wiele relacji miejskich. Niestety dostajemy listy i informacje o rozmontowywaniu szyn na kolejnych odcinkach torów”. I, na przykład, pojawił się pomysł odbudowy zlikwidowanej bocznicy kolejowej i uruchomienie takiego połączenia na lotnisko. Dodatkowo jest tam taka linia na Politechnikę w Rzeszowie i ona także była rozmontowywana, i kiedyś proponowaliśmy rodzaj takiego metra Rzeszów, i tak mówię ogólnie o takich projektach, bo ich jest dużo w tej Polsce Wschodniej. Szczególnie, na przykład w Zamościu, jest bardzo taki korzystny przebieg linii kolejowej przez miasto. Tam jest taka nieużywana, stara obwodnica kolejowa i tam jest taka możliwość uruchomienia takiej kolei, która by omijała cały Zamość od północy i wyprowadzała ruch na Lublin tak bezkolizyjnie, bez konieczności

zmiany kierunku ruchu. I to by tak bardzo poprawiło ruch podmiejski właśnie w Zamościu, gdzie ta kolej, ona przebiega przez samą Starówkę. I to było postrzegane jako problem, że te pociągi towarowe, one przejeżdżają przez samo centrum, ale jednocześnie to jest też szansa, żeby chociaż w jednym mieście Polski wschodniej ten transport szynowy jakoś wznowić, bo tam nie ma takiej tradycji, jak w tej części zachodniej Polski, że się podróżuje transportem szynowym. Tam te miasta są bardzo nastawione na transport samochodowy. Tam panuje taka bardzo silna monokultura, że ludzie tylko dojeżdżają do pracy samochodem i nie ma tej alternatywy w postaci transportu szynowego. Ani w Lublinie, ani w Białymstoku nie ma tramwajów. To są takie największe miasta, jedne z największych w Europie, gdzie jest tylko taka monokultura tej formy właśnie przemieszczania się. I jest też taki projekt Białostockiej Kolei Miejskiej – i to jest bardzo ciekawe, co można zrobić w Białymstoku. Tam jest taki korytarz kolei, który prowadzi do takiego starego Browaru Dojlidy, no, i to można by tak bardzo dobrze wykorzystać do takiego połączenia, które by łączyło wschodnią i zachodnią część miasta. I tak naprawdę, kilka tych korytarzy można by wykorzystać w Białymstoku i były takie plany. One za każdym razem przegrywały z różnymi innymi inwestycjami. I tak naprawdę, te kolejki miejskie, no, mają naprawdę tak, no, mało szans przebicia się w tych wszystkich, jakby walkach, o pieniądze. I tak samo jest z lotniskami. Zarówno w Białymstoku, jak i w Suwałkach naprawiono lotniska i się pojawiła nawet linia lotnicza z Litwy, z Kowna, która tam bazuje, która ma takie samoloty, można by to naprawić, mogłoby to funkcjonować. W Suwałkach powiedzieli, że nie mają na to pieniędzy, żeby dopłacać, bo tam trzeba jakieś dopłaty do tego. Nie wiadomo dokąd te samoloty miałyby też latać, ale warto, żeby coś naprawiono, skoro już zbudowano jakieś lotnisko. Czemu go nie wykorzystać? I tak samo jest na przykład i w Krośnie, i w Arłamowie koło Przemyśla, gdzie bardzo daleko, gdzieś w dziczy jest byłe lotnisko rządowe i tam brakuje stu pięćdziesięciu metrów chyba pasa, żeby to przedłużyć, żeby mogły tam lądować linie LOT. To już naprawdę nie jest dużo, żeby na przykład do takich małych lotnisk, tak jak w Ornecie, gdzie tam jest dziura pośrodku pasa, żeby tam mogły lądować linie LOT. To jest koło Elbląga, to jest za Olsztynem, na północy Mazur. Nie trzeba wielkich pieniędzy, żeby tam wylądował samolot takiej linii LOT, jak do Babimostu, koło tutaj naszego biura redakcji. Dziękuję bardzo za udział w tym wysłuchaniu. Ja mówię z Polski zachodniej, z tej naszej perspektywy, z tego bogatego zachodu.

Rafał Dymek: Dziękuję bardzo za wyrażenie opinii. Morgan Janowicz, Green REV Institute. Przygotowuje się Krzysztof Kowalik. Bardzo proszę.

Morgan Janowicz, Green REV Institute

Morgan Janowicz: Szanowni państwo. W imieniu Green REV Institute pragnę zwrócić uwagę, że w programie Polska Wschodnia pominięto bardzo ważne kwestie w zakresie praw człowieka, prawa do życia w czystym środowisku. Z założenia program Polska Wschodnia powinien działać na rzecz rozwoju regionów, które przejawiają niższe warunki inwestycyjne oraz charakteryzują się niższą jakością życia tamtejszych mieszkańców i mieszkanek – tym samym wskazuję, że pominięto tutaj istotną kwestię, jaką jest przeciwdziałanie powstawaniu nowych ferm przemysłowych, które w znacznym stopniu mogą przyczynić się, po pierwsze: do dalszego odpływu

ludności z obszarów Polski Wschodniej, ze względu na wszechobecny odór, zanieczyszczenie wód, powietrza, które towarzyszą masowym hodowlom zwierząt. Kolejnym problemem jest spadek wartości nieruchomości. Niewiele osób byłoby chętnych do zakupu domu, który położony jest koło fermy przemysłowej, do której codziennie dowozi się zwierzęta na rzeź, wywozi się tony odpadów i któremu towarzyszy dodatkowo zwiększony ruch drogowy w okolicy. Zgodnie z danymi Głównego Urzędu Statystycznego w 2019 roku transportem samochodowym przewieziono łącznie jedenaście milionów ton żywych zwierząt, co pokazuje skalę intensywności takiej hodowli. Po drugie, fermy przemysłowe w dalszym stopniu przyczynią się zmniejszenia jakości życia tamtejszych mieszkańców. Ostatnie wydarzenia z pandemią COVID-19 pokazują, że fermy przemysłowe dają idealne warunki do rozprzestrzeniania się i mutowania wirusów. Dlatego największym wyzwaniem dla nas w dzisiejszych czasach jest zdrowie. Idąc dalej, trzeba umieć połączyć kropki. Pogorszenie stanu zdrowia z kolei może zmniejszyć prawdopodobieństwo zatrudnienia i utrzymania pracy. Statystyki bezrobocia w podregionach takich jak radomski czy ciechanowski są już zatrważająco wysokie. Mówiąc o tych regionach, możemy powiedzieć, że nastąpiło polepszenie, ale zmiana ta wciąż jest za mała. W przypadku stopy bezrobocia w wysokości dwudziestu procent jesteśmy dalecy od bycia optymistami. Chciałabym także zwrócić uwagę na sytuację, która ma obecnie miejsce we wsi Kruszyniany. Znaczy tutaj, że Kruszyniany uważane są za jedną z największych atrakcji turystycznych Podlasia, to właśnie tutaj znajduje się najstarszy meczet w Polsce. Jest to także teren Natura 2000. Niestety, Kruszyniany zaistniały w mediach także ze względu na złudność prawa, które ma chronić przyrodę i tamtejszą turystykę. Pomimo licznych protestów mieszkańców i mieszkanek, pani burmistrz dwa razy wydała pozytywną opinię środowiskową o budowie dwóch wielkich ferm przemysłowych drobiu, które łącznie mieściłyby około ośmiuset tysięcy sztuk zwierząt. Świadomość mieszkańców na temat szkodliwości ferm przemysłowych ze względu na wydobywanie się szkodliwych gazów, takich jak amoniak, czy zanieczyszczenie wód, czy negatywny wpływ na turystykę obszaru pokazuje, że analiza ryzyka takich inwestycji została jednoznacznie pominięta przez decydentki i decydentów. Jako Green REV Institute uważamy, że prawa człowieka nie należą do kwestii podlegających negocjacjom czy kompromisom. Tym samym apelujemy o zwiększenie zakresu działań, które powinny być zgodne z celami Unii Europejskiej. Zwiększenie bezpieczeństwa mieszkańców Polski Wschodniej oraz inwestycji, które będą ukierunkowane na zrównoważoną przyszłość, powinny mieć pierwszeństwo. Dziękuję bardzo serdecznie.

Rafał Dymek: Dziękujemy bardzo za opinię. Krzysztof Kowalik, Towarzystwo dla Natury i Człowieka. Przygotowuje się pan Dominik Madej.

Krzysztof Kowalik, Towarzystwo dla Natury i Człowieka

Krzysztof Kowalik: Dzień dobry. Szanowni państwo, ja chciałbym zwrócić uwagę przede wszystkim na to, że bardzo mnie martwi brak w priorytecie: Rozwój i poprawa inteligentnej i intermodalnej mobilności odpornej na zmiany klimatu zapisów dotyczących podziału środków pomiędzy koleją a drogami. Niestety, bardzo się obawiam, że większość tych środków zostanie wydana na drogi. I, moim zdaniem, powinno być to znacząco

lepiej zapisane. Szczególnie, że mówimy o wschodniej magistrali kolejowej, powinna być ona już w jakiś sposób zabudżetowana i jasno w tym dokumencie zapisana. W przypadku tego priorytetu bardzo ważne jest także, żeby mocniej zaakcentować intermodalność związaną z ruchem rowerowym, zarówno w odniesieniu do infrastruktury drogowej, jak i kolejowej. W przypadku dróg nie chodzi wyłącznie o to, żeby budować drogi wojewódzkie, budować wszędzie drogi rowerowe. Ważne jest to, żeby po prostu infrastruktura, która powstanie, umożliwiła jazdę rowerem. Czy po drodze rowerowej, czy po drodze serwisowej, bardzo ważne jest to, żeby ta infrastruktura była dla rowerzystów bezpieczna i ciągła, niezależnie, czy będzie to droga rowerowa, czy droga serwisowa. I tutaj bardzo dobrym przykładem może być Zarząd Dróg Wojewódzkich w Lublinie, który od wielu lat tego typu inwestycje prowadzi i które są nie tylko przyjazne osobom poruszającym się samochodem, ale także rowerzystom, którzy mogą sobie bezpiecznie wzdłuż takiej drogi pojechać. Co jeszcze bardzo ważne, co obserwuję w innych województwach – ważne jest, że jeśli budujemy drogi serwisowe, to żeby one były przyjazne rowerzystom, czyli [żeby] były wykonane w technologii asfaltowej a nie gruntowej. W przypadku kolei chodzi przede wszystkim o integrację transportu kolejowego i rowerowego. W pierwszej kolejności możliwość parkowania rowerem pod stacją, pod przystankiem kolejowym, z drugiej strony możliwość przewozu roweru. A nawet bardzo dużej ilości rowerów, ponieważ w kolejnym punkcie mówimy o szlakach turystycznych, w tym między innymi szlaku rowerowym. Mamy szlak Green Velo, planowana jest Wiślana Trasa Rowerowa – jeśli chcemy, żeby turyści tam przyjechali, to, niestety, zapewne dojadą tam pociągiem i potrzeba bardzo dużej możliwości przewozowej rowerów. W zakresie turystycznych szlaków tematycznych, moim zdaniem, zdecydowanie mocniej powinno być podkreślone to, że dotyczy to w szczególności szlaków rowerowych, a dokładniej Wiślanej Trasy Rowerowej, która już powstaje w Małopolsce, powoli zaczyna powstawać w [województwie] świętokrzyskim, a tak naprawdę powinna umożliwić nam dojazd aż nad Morze Bałtyckie. Jestem też negatywnie nastawiony do tego, że projekt zakłada, że takie projekty powinny być realizowane na obszarze minimum dwóch województw, żeby przeciwdziałać wyłączeniom obszarów wewnętrznych a peryferyjnych, czyli położonych na granicy województw. Przypomnę, że Program Operacyjny Polska Wschodnia dotyczy w dużej mierze obszarów położonych wzdłuż wschodniej granicy Unii Europejskiej, granicy zewnętrznej i to są tym bardziej obszary peryferyjne i, niestety, jeśli nastawiamy się tylko na wzmacnianie projektów pomiędzy dwoma województwami, to te obszary w dalszym ciągu pozostaną peryferyjnymi, a mają one dużą zaletę, że są to obszary niezbyt mocno zurbanizowane, o dużych walorach przyrodniczych. I przypomnę też, że jeśli mówimy w ogóle o budowie ewentualnych szlaków turystycznych rowerowych, to trzeba mieć ku temu narzędzia. I powtarzam to od początku tych konsultacji, także w Krajowym Planie Odbudowy o tym wspominałem, potrzebna jest specustawa, która umożliwi budowanie wydzielonych dróg rowerowych na podobnej zasadzie, jak możliwe jest budowanie dróg publicznych, czyli w tak zwanym trybie specustawy, zezwolenia na realizację inwestycji drogowej, [to] powinno być coś podobnego dla rowerów. W tym momencie na problemach związanych na przykład z własnością, z uzgodnieniami, potyka się województwo małopolskie budując Wiślaną Trasę Rowerową i takie rozwiązania trzeba przewidzieć wcześniej, żeby po prostu była możliwość zrealizowania tego, na co są pieniądze. Dziękuję.

Rafał Dymek: Bardzo dziękuję. Pan Dominik Madej, Młodzieżowy Strajk Klimatyczny. Przygotowuje się Michał Grzywa.

Dominik Madej, Młodzieżowy Strajk Klimatyczny

Dominik Madej: Dzień dobry. Szanowni państwo, ja będę kontynuował poruszony wcześniej przez moją koleżankę wątek ochrony klimatu, oczywiście poprzez ograniczenie emisji gazów cieplarnianych do atmosfery. Szczególnie ważny jest w kontekście regionu Polski Wschodniej i klimatu – transport. Dostęp do transportu ma znaczenie przede wszystkim społeczne, bo wpływa na ogólną mobilność mieszkańców, na ich możliwości zawodowe, edukacyjne, na dostęp do usług, też dostęp do usług administracyjnych, kulturalnych, ale i rekreacyjnych. Transport jest też jednak sektorem, z którego pochodzi jedna z największych części wszystkich emisji gazów cieplarnianych. Żeby zapewnić mieszkańcom regionu dostęp do dobrych usług komunikacyjnych i zniwelować wykluczenie transportowe, należy podjąć się szeregu kompleksowych działań naprawczych. Zmiany muszą obejmować działania od zmniejszenia potrzeb transportowych, za pomocą zwiększenia dostępności podstawowych usług przez odpowiednie planowanie przestrzenne, aż do tworzenia dobrej, dostępnej i wydajnej infrastruktury zeroemisyjnego lub neutralnego dla klimatu transportu zbiorowego. Środkami, które mogą pomóc osiągnąć te cele, mogą być między innymi: ograniczenie potrzeb przemieszczenia się przez pracę zdalną i możliwość, na przykład, załatwiania spraw urzędowych za pośrednictwem Internetu. Zielona transformacja regionu powinna polegać na tworzeniu atrakcyjnego transportu zbiorowego, który będzie stanowił alternatywę dla samochodowego transportu jednoosobowego, który zmniejsza efektywność całego systemu transportu w ogóle i przez to generuje większe emisje gazów cieplarnianych. W treści programu dużo jest o rozwijaniu istniejącej infrastruktury drogowej, a to – jak pokazuje doświadczenie – prawie zawsze przyczynia się wyłącznie do wzrostu natężenia ruchu i sprawia, że transport samochodowy…, że z transportu samochodowego korzysta coraz więcej osób. W celu redukcji emisji gazów cieplarnianych transport samochodowy nie tylko nie powinien się rozwijać, a wręcz miejscami powinien się kurczyć. Dlatego obecna infrastruktura powinna w niektórych miejscach być nawet likwidowana i uzupełniana tylko tam, gdzie jest to konieczne z punktu widzenia jej ciągłości. Dodatkowo, przebudowa infrastruktury powinna mieć miejsce tam, gdzie jej obecny stan powoduje warunki do powstawania ruchu o wyższym niż potrzebne natężenieu oraz powoduje niebezpieczeństwo dla niechronionych uczestników ruchu, czyli pieszych i rowerzystów. Tak, jak już wspominał jeden z moich przedmówców – jeżeli tworzone lub odtwarzane połączenia nie będą tworzone na bazie transportu zelektryfikowanego, to właściwie walka z wykluczeniem transportowym przez rozwój systemu komunikacyjnego regionu może skutkować niechcianym wzrostem emisji. Dodatkowo energia elektryczna, która będzie zasilać ten nowy system transportu musi być zielona, ale o tym więcej za chwilę powie mój kolega. Zrównoważony transport, to też rozwój transportu zbiorowego w mieście, dobre planowanie przestrzenne, które pozwoli dogęścić zabudowę i zmniejszyć potrzeby transportowe oraz zatrzyma rozlewanie się miast. To rozwój infrastruktury dla transportu rowerowego, ochrona pieszych i promocja tychże form przemieszczania się na krótkich dystansach, którą można osiągnąć również przez odpowiednią edukację. Żeby osiągnąć cele, o

których mówiłem, dokument Programu Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej musi proponować znowu dobrą diagnozę oraz spójny i konkretny plan działania w obszarze transportu. Na razie tego nie ma i obecny projekt bardzo zaniedbuje tak transport, jak i inne kwestie związane z ochroną klimatu. Jeżeli poważnie myślimy tak o ochronie klimatu, jak i osiągnięciu celów Europejskiego Zielonego Ładu, to to musi się zmienić. Dziękuję bardzo.

Rafał Dymek: Dziękuję bardzo. Pan Michał Grzywa, Młodzieżowy Strajk Klimatyczny. Przygotowuje się Dominika Lasota.

Michał Grzywa, Młodzieżowy Strajk Klimatyczny

Michał Grzywa: Dzień dobry. Szanowni państwo, kolejną kwestią dotyczącą ochrony klimatu, którą chcemy poruszyć jest kwestia produkcji i efektywnego wykorzystania energii. To z sektora energii pochodzi najwięcej emisji gazów cieplarnianych i to ten sektor domaga się największych zmian. Przede wszystkim konieczne jest, by jak najszybciej i w jak największym stopniu zwiększać udział zeroemisyjnych źródeł w produkcji. Tylko dzięki temu cało przedsięwzięcie transformacji będzie miało możliwość się udać, bo nawet, jeżeli uda się nam wprowadzić rozwiązania gospodarki obiegu zamkniętego i bardzo efektywnie wykorzystywać energię elektryczną, to jeżeli energia ta będzie w obu wypadkach nadal pochodziła ze źródeł kopalnych, to – mimo że faktycznie obniżymy emisję gazów cieplarnianych – nigdy nie uda nam się do końca ich zniwelować. Energię, czy to elektryczną, czy cieplną wykorzystujemy obecnie przy bardzo wielu dziedzinach życia i ostatecznie to nie zmiana nawyków, czy efektywniejsze ich wykorzystywanie będzie w stanie doprowadzić do odpowiedniej redukcji tychże emisji, tylko właśnie zmiana sposobów ich wykorzystywania. Zresztą w wielu przypadkach wykorzystywanie i produkcja energii z paliw kopalnych jest uciążliwa, brudna a nawet bezpośrednio niebezpieczna, tak dla pracowników i pracowniczek przemysłu węglowego, jak i dla zwykłych ludzi oddychających powietrzem zanieczyszczonym pyłami zawieszonymi, pochodzącymi ze spalania węgla. Dzisiaj inwestowanie w odnawialne źródła energii, to już nie tylko jakaś fanaberia osób uwrażliwionych na problem drastycznie ocieplającego się klimatu, ale zwyczajna, racjonalna konsekwencja ekonomiczna. Produkcja energii ze źródeł odnawialnych jest teraz tańsza od innych źródeł. Dodatkowo, wraz z obniżaniem się cen produkcji energii odnawialnej, widoczny jest trend podwyżek cen energii ze źródeł kopalnych. To wynika nie tylko z tego, że Unia Europejska już od jakiegoś czasu prowadzi politykę klimatyczną, której częścią jest system handlu [niezrozumiałe, 02:02:30] do emisji, ale także z tego, że wydobycie węgla staje się coraz trudniejsze i intensyfikuje się nierentowność polskiego górnictwa, i przekłada się na to, że całość staje się jeszcze bardziej kosztowna. Do tego wszystkiego mamy jeszcze przestarzały system elektroenergetyczny w kraju, który w najbliższym czasie będzie wymagał albo kosztownych remontów kapitalnych w wielu blokach, albo wręcz zamykania się niektórych z nich. Podsumowując wychodzi na to, że mamy przed sobą naprawdę wielką szansę, ponieważ pojawiły się tak wielkie fundusze, które w większej części właściwie nawet muszą być wykorzystane na zieloną transformację i które dają nam naprawdę duże szanse rozwojowe, poprawę jakości życia i ucieczki z

pułapki wysokich cen energii. Dodatkowo, wprowadzenie wykorzystywania odnawialnych źródeł energii na zasadzie wspólnot energetycznych, to jest właściwie dla nas zmiana kalibru cywilizacyjnego, bo pozwoli na prowadzenie demokracji w sektorze produkcji energii. To wszystko, oczywiście, nie może udać się bez równoległej poprawy efektywności energetycznej, szerokiej akcji głębokiej termomodernizacji i przede wszystkim reform dotyczących regulacji korzystania z odnawialnych źródeł energii. Wszystkie te działania, o których powiedziałem, muszą odbywać się w taki sposób, żeby w swoim efekcie doprowadzić do spełnienia przynajmniej celów Europejskiego Zielonego Ładu. Dlatego Program Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej powinien przede wszystkim oferować dogłębną analizę obecnej sytuacji i tego, jakie stwarza ona potrzeby – potrzeby w kontekście przeprowadzenia zielonej transformacji a następnie oferować konkretny i spójny plan wyposażony w odpowiednie wskaźniki, którego celem będzie osiągnięcie jak największych redukcji emisji gazów cieplarnianych możliwie w najkrótszym czasie, ale oczywiście z równoległym poszanowaniem kwestii społecznych w tym procesie. To, co do tej pory proponuje program, czyli rozwój inteligentnych sieci dystrybucyjnych, to krok w dobrą stronę, bo bez tej technologii faktycznie nie da się rozwijać między innymi energii z OZE. Ale to mimo wszystko zdecydowanie za mało, żeby odpowiedzialnie odpowiadać na wyzwania transformacji energetycznej. Dziękuję.

Rafał Dymek: Bardzo dziękuję. Teraz Dominika Lasota, również Młodzieżowy Strajk Klimatyczny. Przygotowuje się pan Michał Śpiewak.

Dominika Lasota, Młodzieżowy Strajk Klimatyczny

Dominika Lasota: Dzień dobry, państwu. Moi przedmówcy i przedmówczynie powiedziały już bardzo dużo o tym, jak powinny wyglądać działania prowadzące do ochrony klimatu. Oczywiście treści naszych wypowiedzi to za mało, żeby stworzyć dobrą, wyczerpującą strategię przeciwdziałania zmianom klimatu, kryzysowi klimatycznemu i idącej za tym redukcji emisji gazów cieplarnianych. Żeby stworzyć taką strategię, należy przygotować naprawdę wyczerpującą diagnozę problemu dla naszego regionu i na jej podstawie opracować plan konkretnych, spójnych i przemyślanych działań, umożliwiających osiągnięcie w jak najbardziej natychmiastowym czasie jak największych redukcji emisji gazów cieplarnianych, które będą spełniały co najmniej te cele unijne. Takie działanie teraz to już nie tylko konieczność wynikająca z takich a nie innych unijnych polityk, ale również z konieczności zabezpieczenia przed wzrostem cen energii na przyszłość dla mieszkańców regionu. Działania, które trzeba podjąć, wiążą się nie tylko z sektorami energetyki czy transportu, ale praktycznie z każdą sferą życia, a w szczególności z budownictwem, gospodarką odpadami czy rolnictwem. Do tego dochodzi też bardzo ważna, z punktu widzenia kryteriów Komisji Europejskiej, kwestia bioróżnorodności, która do tej pory jest bardzo lakonicznie (jeśli w ogóle) omawiana w tych programach. Wszystkie te działania mają wymiar szczególny w naszym regionie, bo mogą przecież nie tylko odpowiadać na wyzwania *stricte* środowiskowe, ale też rozwiązywać problemy społeczne w naszym regionie. Mogą one przyczyniać się do tworzenia nowych miejsc pracy, nowocześniejszej gospodarki, podnosić atrakcyjność naszego

regionu i bardzo szybko windować jego poziom rozwoju dzięki temu, że przy okazji nie mierzymy się z różnymi problemami związanymi z rozwojem niezrównoważonego, tak jak w innych częściach kraju. W tym momencie, aby zadziałać wobec kryzysu klimatycznego i zapewnić nam wszystkim bezpieczną przyszłość, musimy absolutnie zmienić tory naszego funkcjonowania. Tego, jak traktujemy naturę i jedną ze ścieżek do tego jest też jak największa ochrona bioróżnorodności, na co sposobem może być utworzenie Turnickiego Parku Narodowego. W Polsce nie powstał żaden park narodowy od dwudziestu lat. I teraz właśnie nadszedł czas, abyśmy być może właśnie zmienili nasze działania, faktycznie zadbali o nasz dom, ochronili naturę, ochronili bioróżnorodność i samych siebie. Te szanse i przewagi należy jak najsprawniej wykorzystać, a drogą do tego jest mądre zaplanowanie wydatków z tej nowej perspektywy. Dotychczas czujemy deficyt myślenia o ochronie klimatu i strategii mających na celu osiągnięcie założeń Europejskiego Zielonego Ładu, a na samej górze tej piramidy problemów jest ogólny brak wprowadzenia odpowiednich wskaźników, które umożliwiłyby weryfikowanie wprowadzania odpowiednich zmian. Mamy naprawdę szczerą nadzieję, że pod wpływem naszego głosu, postanowią państwo zweryfikować obecny projekt programu i zmienić go w kierunkach, o których dzisiaj mówiliśmy i mówiłyśmy. Od tego zależy nasz dobrostan w tej bliskiej a przede wszystkim w tej dalekiej przyszłości. Bardzo dziękuję.

Rafał Dymek: Bardzo dziękuję. Teraz pan Michał Śpiewak, Fundacja Park OdNowa. Przygotowuje się Jacek Piwowarski.

Michał Śpiewak, Fundacja Park OdNowa

Michał Śpiewak: Dzień dobry, państwu. Nazywam się Michał Śpiewak i reprezentuję Fundację ParkOdNowa. Chciałbym podzielić się doświadczeniem, nawiązując do projektu, który fundacja zrealizowała. Otóż przeprowadziła [ona] rewaloryzację zabytkowego parku w miejscowości Małszewko w powiecie szczycieńskim. Projekt był współfinansowany ze środków unijnych w poprzedniej edycji. W 2019 roku, czyli prawie już dwa lata temu fundacja dokonała rozliczenia końcowego projektu, czyli został zamknięty. Ja chciałbym państwa uwagę skierować na kwestię rezultatu, który każdy projekt musi osiągnąć w chwili jego zakończenia lub w określonym czasie od zakończenia projektu. Jednym z często stosowanych kryteriów w przeszłości, ale i w omawianej dzisiaj perspektywie jest, ogólnie mówiąc, liczba odwiedzających. W przypadku naszego projektu była to liczba uczniów gminnych szkół biorących udział w zajęciach edukacyjnych. Naturalnie zajęcia takie nie mogły się odbywać ani w tym roku szkolnym, ani w końcu poprzedniego roku szkolnego. I, o ile dzisiaj już można powołać się na działanie siły wyższej, wnioskować o przełożenie terminu osiągnięcia tego celu po raz kolejny już zresztą, to jednak pozostaje się cały czas w pewnym zawieszeniu, w takiej niepewności, cały czas pod groźbą finansową. Uważam, że w nowej perspektywie, oczywiście pod określonymi warunkami, powinno dopuścić się możliwość zmiany kryteriów osiągnięcia celu rezultatu, czyli chodzi o to, by zdefiniowany cel można było osiągnąć w inny niż pierwotnie ustalono sposób. No bo nasza fundacja mogłaby zorganizować na przykład zdalne zajęcia edukacyjne, czy to przez transmisję online, czy poprzez wcześniej przygotowane, dystrybuowane pośród

uczestników materiały. Jednak w ostatniej perspektywie raz zdefiniowany wskaźnik rezultatu nie podlega dyskusji, wydaje się taką świętością a przecież to ten wskaźnik został stworzony po to, by projekt zapewnił między innymi wartość edukacyjną, której w obecnie wiążącej nas sytuacji nie realizuje w tym zakresie. Czyli raz jeszcze podsumowując, chciałbym… chodzi o to, żeby dopuścić taką ścieżkę, by zdefiniowany we wniosku cel można było osiągnąć w inny sposób niż pierwotnie zostało to ustalone. To się ustala zwykle kilka lat wcześniej niż faktycznie, potem projekt jest realizowany i są jego efekty. Dziękuję pięknie.

Rafał Dymek: Dziękujemy bardzo. Pan Jacek Piwowarski, Stowarzyszenie Aktywności Lokalnej „Dolina Kacanki". Przygotowuje się Zbigniew Walenciak. Bardzo proszę.

Jacek Piwowarski, Stowarzyszenie Aktywności Lokalnej „Dolina Kacanki"

Jacek Piwowarski: Dzień dobry, państwu. Ja reprezentuję małe środowiska wiejskie, jestem też sołtysem i jestem też radnym. No i mam tutaj głównie do Priorytetu 4. pewne sugestie, ponieważ założenia są może i dobre, ale tutaj bardzo martwi mnie taki fragment, który mówi o tym, że wsparcie obejmuje inwestycje w obiekty. A wcześniej się mówi o tym, że będzie się promować walory przyrodnicze i dziedzictwo, i całą resztę, no, super, więc jakie to obiekty przyrodnicze będą inwestowane? Podejrzewam, że to pewnie będą jakieś wskazane przez samorządy czy wojewódzkie, czy lokalne obiekty, które zostaną wyremontowane. Na bazie tego stworzona zostanie sieć organizacji takich… taka sieć atrakcji turystycznych. Czy to przyniesie efekt, jakby, w aktywności obywatelskiej i społecznej? No, mamy już przykład szlaku rowerowego i jak to…, który łączy kilka województw i jak lokalne społeczności na tym szlaku korzystają – jedynie tyle, jak ktoś może kupi coś w sklepie, przejeżdżając albo prześpi się, ale to są sporadyczne przypadki. Więc, naszym zdaniem, najlepszym rozwiązaniem na tworzenie takich szlaków tematycznych jest tworzenie wiosek tematycznych. Tworzenie i testowanie wiosek tematycznych, ponieważ lokalna społeczność od dołu tworzy tę wioskę, testuje, zobaczy, czy się sprawdza. Podnosi to też ich walory ekonomiczne, ponieważ potem przyjeżdżają turyści, korzystają z tych usług, jest też trwałość projektu, bo te osoby, które to tworzą, te organizacje, instytucje, no, zależy im na tym, żeby to działało, bo będą mieli z tego profity. W akcie tworzenia wiosek tematycznych, no, jest cała inwentaryzacja zasobów, jest ochrona tych zasobów, jest pokazywanie naszej kultury, historii, tradycji, dziedzictwa, to wszystko, na czym tak nam bardzo zależy. Nie poprzez wyremontowanie jednego budynku i chwalenie się, że super, fajnie zrobiliśmy, jedźcie do kolejnego powiatu, tam jest kolejny budynek wyremontowany, zobaczycie sobie i to jest szlak turystyczny. Nie! Wioski tematyczne, aktywność obywatelska, szukanie tych fragmentów na samym dole i tworzenie właśnie na bazie tych wiosek tematycznych, tworzenie sieci – sieci, która oczywiście byłaby w jakiś sposób też jakościowana, certyfikowana, żeby to też miała swoją jakość. I wtedy, te sieci, mogą się wiązać, te szlaki turystyczne, tymi szlakami tych wiosek tematycznych. Wydaje mi się, że jest to realne i to jest rozwiązanie a nie tworzenie, remontowanie budynków, obiektów i bazowanie na tym. Jeśli chodzi o tworzenie mediatek przez biblioteki – super sprawa – no, ale nie w każdej wiosce jest biblioteka, więc tutaj uważam, że biblioteki tak, jak najbardziej, ale wyłącznie w partnerstwach z organizacjami

pozarządowymi. Z tymi, które walczą na pierwszej linii frontu społecznych zmian, z sołtysami, z KGW, z lokalnymi organizacjami, które znają historię, tradycję, które znają niuanse i które mają czasami miejsca, które można zagospodarować. Więc, jak najbardziej, mediateki: tak, biblioteki: tak, ale tylko i wyłącznie w partnerstwach. No, chyba że same gdzieś to ogarną, ale efektywnie byłoby tak, żeby to było w jakimś szerokim porozumieniu. Więc na pewno wioski tematyczne i na pewno ta trwałość będzie, i ten ferment społeczny będzie zapewniony. No, bo im będzie zależało, żeby te ich produkty działały, żeby ludzie do nich chcieli przyjeżdżać. Jak to zostanie zrobione? Trudno mi powiedzieć. No, apelujemy o te wioski tematyczne już tylko, gdzie możemy. Są takie przykłady w Polsce, fajnie to działa, ale – niestety – brakuje takich skoordynowanych działań. Te organizacje nigdy nie dostaną środków na tworzenie wiosek, czy te wioski nie będą miały tych pieniędzy, bo nie ma takich projektów, nie ma takiego wsparcia systemowego. Są tylko raz co jakiś czas rzucane jakieś projekty, które trwają tam dwa, trzy lata. To się kończy. Tutaj trzeba systemowego wsparcia dla tych lokalnych społeczności. Dzięki wnioskom tematycznym ta aktywność się pobudzi, powstaną lokalne działania. Dziękuję bardzo.

Rafał Dymek: Dziękuję bardzo. Teraz będzie kolej na wystąpienie pana Zbigniewa Walenciaka, Liga Ochrony Przyrody z Kielc.

Zbigniew Walenciak, Liga Ochrony Przyrody, Okręg Kielce

Zbigniew Walenciak: Witam serdecznie. Niestety, problem z kamerą uniemożliwia widzenie. Czy mnie słychać teraz lepiej?

Rafał Dymek: Tak, słychać, tylko jeszcze momencik do odliczania. Chciałem powiedzieć, że następny w kolejce miał być pan Damian Hajduk, ale mam informację, że jest niedostępny i to miało być ostatnie wystąpienie w kategorii organizacje. W związku z tym przygotowuje się pani Edyta Kalamarz – to już będzie następna część, wystąpienia indywidualne. Bardzo proszę, pan Zbigniew Walenciak, Liga Ochrony Przyrody z Kielc.

Zbigniew Walenciak: Witam wszystkich serdecznie. Wielu poprzedników tutaj, przedmówców wspominało i temat poruszało związany z przyrodą. Ja z natury rzeczy i organizacji, również ten temat pozwolę sobie przybliżyć i pewne kwestie poruszyć. W kwestii sektora turystyki uzdrowiska, tego priorytetu, tutaj prosilibyśmy o to, żeby uwzględnić zapisy, ponieważ obecne zapisy dotyczące tych funduszy obejmują, jak gdyby, powstawanie pewnych inicjatyw typu na przykład ścieżki tematyczne, ale z uwzględnieniem tylko i wyłącznie regionalnych lub co najmniej międzywojewódzkich inicjatyw, czyli łączenia takich. I tutaj wskazane byłoby, według nas, również uwzględnienie inicjatyw lokalnych, na przykład w obrębie gminy czy w obrębie miasta lub wioski. Takie ścieżki tematyczne w wielu przypadkach nie są na tyle długie, żeby można je łączyć z województwami, a projekt powinien dawać możliwość takiego wsparcia dla organizacji lokalnych, właśnie do takich ścieżek na przykład. A potem, dając możliwość ich łączenia, powiedzmy, w dłuższe jakieś ścieżki, czy to rowerowe, czy piesze. Wydaje się, że w ten sposób łatwiej będzie nam zaktywizować właśnie mieszkańców

lokalnie, którzy będą mogli zobaczyć efekty swoich pomysłów i swoich działań. Jeśli chodzi o sektor czy też priorytet klimat, tutaj postulowalibyśmy uruchomienie takiego funduszu wsparcia dla samorządów, umożliwiającego utrzymywanie, czy też pielęgnowanie obiektów przyrody… przyrody czy też użytki ekologiczne, bowiem w chwili obecnej samorządy obawiają się i bardzo często unikają ustanawiania pomników, czy tych innych form przyrody. Bowiem obawiają się, że będą musiały wydatkować pieniądze na ich utrzymywanie, ale kosztem innych potrzeb, które są na danym terenie. Inną kwestią wydaje się tutaj edukacja osób zajmujących się urzędowo, czyli osób pracujących w wydziałach poszczególnych urzędów. Jeżeli mówimy o edukacji, to tutaj też chciałbym wspomnieć o kwestii edukacji przyrodniczej, która już była trochę poruszona przez jedną z poprzedniczek i w programie tych funduszy brak jest jakichkolwiek wskazań dotyczących możliwości finansowania działalności organizacji pozarządowych prowadzących właśnie edukację ekologiczną. A szczególnie istotne jest to na przykład w takim czasie pandemii, jak teraz mamy, gdyż brak jest możliwości szkoleń i warsztatów dla dzieci i młodzieży. Do tej pory była to bowiem podstawowa forma finansowania działalności statutowej organizacji, takich jak Liga Ochrony Przyrody i dlatego postulujemy o uwzględnienie tego aspektu również w projektach Programu Polski Wschodniej. Dziękuję za wysłuchanie.

Rafał Dymek: Dziękujemy bardzo. Teraz przechodzimy do następnej części. To są wystąpienia osób indywidualnych, nie reprezentujących konkretnych organizacji czy instytucji; osób indywidualnych, które zgłosiły się wcześniej za pomocą formularza. Tutaj mamy tylko jedną zgłoszoną osobę i na to wystąpienie są dwie minuty. Potem przystąpimy do wystąpień indywidualnych osób, które się zgłosiły *ad hoc* w trakcie tego spotkania. Można tutaj się jeszcze zgłaszać, jeżeli ktoś będzie chciał się wypowiedzieć. Na tamte wystąpienia będzie tylko po jednej minucie. Bardzo proszę w związku z tym, teraz pani Edyta Kalamarz, dwie minuty na wystąpienie.

Edyta Kalamarz

Edyta Kalamarz: Dzień dobry. Tym razem jako osoba indywidualna występuję, czyli mieszkanka Podkarpacia. Osoba, która ma szczególne potrzeby, koordynator dostępności a przede wszystkim [niezrozumiałe, 02:20:36]. Ja się chciałam tutaj odnieść przede wszystkim do Priorytetu 4. czyli Kapitał społeczny, turystyka i usługi uzdrowiskowe. Moim takim zaleceniem i uwagą jest zapisanie literalne dostępności w tych projektach i projektowania uniwersalnego, aby każdy z tych projektów literalnie miał zapisane właśnie i dostępność, i projektowanie uniwersalne. A kolejnym postulatem jest również rozszerzenie projektów na gminy, które nie posiadają statusu uzdrowiska, bo na przykład posiadały go wcześniej a ze względów różnych ekonomicznych, że tak powiem, utraciły. Kolejną rzeczą, o którą bym tutaj wnioskowała, to jest rehabilitacja i to nie tylko ta postcovidowa, ale również ta, która dotyczy osób, które wcześniej już chorowały, które mają choroby przewlekłe, mają choroby onkologiczne, mają choroby w tym momencie, tak jak w moim przypadku, choroby rzadkie. Więc jakby wykorzystanie tego potencjału, który już mamy do rehabilitacji w tych projektach, które [niezrozumiałe, 02:21:31] Dla mnie kontakt z naturą jako geografa jest po prostu najlepszym potencjałem do

poprawy zdrowia psychicznego, więc wykorzystanie potencjału naszego środowiska naturalnego, infrastruktury turystycznej i przede wszystkim tradycji, które są zawarte w tej części Polski są optymalne w wykorzystaniu najbliższych projektów, które mogą mieć miejsce. Również turystyka zdrowotna i ta medyczna, ale nie rozumiana jako estetyczna, tylko specjalistyczne zalecenia, diagnostyki i terapie. Przede wszystkim ekosystemy współpracy. Jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe, przedstawicieli biznesu, przedstawicieli nauki w ramach Krajowych [Inteligentnych] Specjalizacji, czyli tutaj mówię o zdrowym społeczeństwie. Dla mnie postulatem najważniejszym jest wykorzystanie już istniejącej infrastruktury, z wykorzystaniem nowych technologii. Bardzo dziękuję za możliwość zabrania dzisiaj głosu i mam nadzieję, że ta dostępność będzie, jakby, taką najważniejszą rzeczą, jaka tutaj się pojawi w naszych projektach, bo najważniejsze zawsze było i będzie zdrowie. Dziękuję bardzo.

Rafał Dymek: Bardzo dziękuję. Teraz część na wystąpienia osób, które zgłosiły się w trakcie spotkania. Po jednej minucie na wypowiedź. Ostatnia chwila, jeśli ktoś chce się jeszcze zgłosić na czacie lub poprzez łapkę [*Raise hand*], to teraz. Pierwsza: pani Iwona Janicka, potem: pani Łucja Kucmin-Węglarczyk. Bardzo proszę – pani Iwona Janicka, jedna minuta.

Iwona Janicka

Iwona Janicka: Szanowni państwo. Nawiązując do poprzednich wypowiedzi, bardzo bym chciała zwrócić uwagę też z mojej innej afiliacji, czyli akcji Masz Głos, jak ważne są oddolne inicjatywy w społecznościach lokalnych, gdzie nie potrzeba czasami jakichś większych pieniędzy, ale potrzeba takiego impulsu do tego, aby móc zrealizować pewne założenia i działania. Stąd też często lokalna społeczność dba o to, aby zagospodarować przestrzeń, na przykład przy jakiejś świetlicy, czasami trzeba odnowić jakiś budynek, aby przeznaczyć na miejsce integracji społecznej, zagospodarować przestrzeń poprzez ławki, małą architekturę, tak aby przestrzeń, w której mieszkamy, spędzamy czas, dbamy o lepszą jakość życia, była ważna. To także małe, drobne przedsięwzięcia związane z lokalną infrastrukturą, z retencją, energetyką. To nie muszą być duże projekty, stąd też taki postulat, aby oddolne inicjatywy również się znalazły w tym Programie Polski Wschodniej. Dziękuję.

Rafał Dymek: Dziękuję bardzo, jedna minuta – pani Łucja Kucmin-Węglarczyk. Bardzo proszę.

Łucja Kucmin-Węglarczyk

Łucja Kucmin-Węglarczyk: Szanowni państwo. W imieniu Fundacji Przestrzeń do życia chcę się dołączyć do głosów, które postulowały szersze włączenie przedstawicieli społeczeństwa obywatelskiego do grona beneficjentów programu. Któregokolwiek priorytetu programu by nie brać pod uwagę, ja widzę w nim lokalne społeczności, grupy wykluczone społecznie, które bez większego zaangażowania przez trzeci sektor mogą zaginąć we wskaźnikach ekonomicznych. Widzę potencjał w dedykowanym już w NGO Priorytecie 4. poprzez nowe świetlice wiejskie, centra lokalne, lokalne inicjatywy przyrodnicze czy ekologiczne gospodarstwa agroturystyczne. Widzę go w małych spółdzielniach energetycznych wykorzystujących OZE, ogrodach

społecznych, mikroretencji i ogrodach deszczowych, farmach miejskich, czyli w ogromnym potencjale edukacyjno-ekologicznym takich działań. Jak bowiem zrealizować wielkie zielone inwestycje bez społecznego dla nich poparcia, to kwestia wieloletniej zmiany w OZE. Mogę sobie wyobrazić transport nie tylko jako sieć dróg, ale przede wszystkim wzmocnienie lokalnego transportu dla likwidacji białych plam dostępowych a obsługiwanych przez NGO i zatrudniających osoby zagrożone wykluczeniem. Widzę też ogromny potencjał Lokalnych Grup Działania i Kół Gospodyń Wiejskich, będących centrami w lokalnej aktywności, integracji. Rozumiem rozwój sześciu regionów Polski Wschodniej.

Rafał Dymek: Bardzo proszę ostatnie zdanie, czas minął.

Łucja Kucmin-Węglarczyk: Rozumiem rozwój sześciu regionów Polski Wschodniej jako wykorzystanie całości potencjału i zasobów w nich dostępnych – bez włączenia społeczeństwa obywatelskiego nie będzie to możliwe. Dziękuję bardzo.

Rafał Dymek: Bardzo dziękuję. Nie widzę więcej zgłoszeń. W takim razie przechodzimy do podsumowania dzisiejszego wysłuchania. Oddaję głos pani Karolinie Dreszer-Smalec, Prezesce Ogólnopolskiej Federacji Organizacji Pozarządowych. Ja ze swojej strony i ze strony Fundacji Schumana bardzo dziękuję za… I dziękuję za uwagę.

Podsumowanie wysłuchania

Karolina Dreszer-Smalec, Prezeska Zarządu Ogólnopolskiej Federacji Organizacji Pozarządowych

Karolina Dreszer-Smalec: Dziękuję państwu. Dziękuję wszystkim osobom, które zabierały głos, dziękuję też osobom prowadzącym. Dotarliśmy już do końca dzisiejszego wysłuchania. Poszło nam bardzo sprawnie. Co prawda, kilka osób w ostatniej chwili jednak nie miało możliwości uczestniczenia. Gdyby ktoś jeszcze z państwa chciał zabrać głos, można przekazać go w formie mailowej, wysyłając maila poprzez stronę wysłuchania. Te wszystkie dokumenty, te wszystkie materiały zostaną łącznie, wspólnie z transkrypcją z dzisiejszego spotkania przekazane ministerstwu. A w tej chwili chciałabym oddać głos w pewnej formie podsumowania, chociaż wiem, że to jest bardzo duże wyzwanie po takiej dużej partii informacji wypowiedzi wszystkich osób, naszych dzisiejszych panelistów. I chciałabym zaprosić do głosu… tutaj zastanawiam się, czy pierwsza chciałaby zabrać głos pani minister Jarosińska-Jedynak, czy też pani Małgorzata Wierzbicka, Dyrektor Departamentu Programów [Ponadregionalnych] w Ministerstwie Funduszy i Polityki Regionalnej. Zapraszam tak, jak panie chcą zabrać głos.

Małgorzata Jarosińska-Jedynak, Sekretarz Stanu w Ministerstwie Funduszy i Polityki Regionalnej

Małgorzata Jarosińska-Jedynak: To myślę, że ja zabiorę głos pierwsza. Szanowni państwo. Chciałam jeszcze raz państwu serdecznie podziękować za dzisiejsze spotkanie, za państwa uwagi, za państwa opinie. Chciałam podkreślić, że niezmiernie cieszy nas tak duże zainteresowanie przyszłością naszych regionów i państwa też zaangażowanie w takie współtworzenie Programu Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej. Dziękuję organizatorom za inicjatywę i sprawne przeprowadzenie wysłuchania w tych niecodziennych okolicznościach, z którymi musimy się na co dzień jeszcze borykać. Naprawdę z ogromnym zainteresowaniem wysłuchaliśmy państwa opinii i propozycji. Dzisiejsze wypowiedzi są zgodne w większości z opiniami, jakie do nas napłynęły w ramach prowadzonych konsultacji społecznych. Już dziś wiemy, że program zostanie uzupełniony o takie bardziej jednoznaczne i czytelne zapisy dotyczące dostępności, i zasady równego dostępu, równości szans i niedyskryminacji. Analizujemy pozostałe postulaty organizacji pozarządowych, które zostały zawarte w uchwale Rady Działalności Pożytku Publicznego. Wszystkie propozycje uzupełnienia programu o nowe działania analizujemy w szerszym kontekście, pamiętając o konieczności zapewnienia demarkacji pomiędzy różnymi programami. I właśnie tutaj musimy pamiętać o tym, że Program Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej jest takim programem dedykowanym właśnie tym regionom, ale też programem dodatkowym, który będzie realizowany równolegle z pozostałymi programami krajowymi, z programami regionalnymi. I jeżeli jakieś działania nie znalazły się w Programie dla Polski Wschodniej, to nie znaczy, że nie będą one w ogóle wspierane, bo mogą one znaleźć swoje wsparcie w innych programach na różnych poziomach. Bardzo dziękujemy za poparcie zaproponowanych działań związanych z poprawą i inwestowaniem w nowoczesną gospodarkę poprzez inwestowanie w automatyzację, robotyzację, w gospodarkę obiegu zamkniętego. Będziemy jeszcze raz analizować, ile środków przeznaczyć na tego typu działania, bo też to wsparcie przedsiębiorczości, szanowni państwo, jest elementem wszystkich programów, zarówno Programu Fundusze Europejskie dla Nowoczesnej Gospodarki, czy każdego programu regionalnego. Takim ważnym tematem, który dziś został poruszony i który również będzie miał swoje miejsce w programie, to kwestia na pewno ochrony środowiska. Obecnie trwają prace nad rozwiązaniami, które będą związane z wdrożeniem unijnej zasady: nie czyń znaczącej szkody, czyli *do not significant harm*. Zgodnie z tą zasadą fundusze unijne nie mogą finansować inwestycji szkodzących środowisku. I ta zasada będzie uwzględniana także i w tym programie, w Programie Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej. Szanowni państwo, zaangażowanie organizacji obywatelskich jest cenne na każdym etapie prac. Nad programami, nad uszczegółowieniem i z pewnością przedstawiciele takich organizacji będą zaproszeni do udziału w pracach Komitetu Monitorującego. Tak, żebyśmy mogli wspólnie kształtować interwencje dla Polski Wschodniej w Perspektywie Finansowej 2021-2027. Mamy oczywiście świadomość, jak duża jest skala potrzeb inwestycyjnych w Polsce Wschodniej. Jestem jednak przekonana, że we współpracy z naszymi partnerami uda nam się trafnie wybrać te priorytety dla tego dodatkowego programu ponadregionalnego, aby je z sukcesem zrealizować w najbliższych latach i też przyspieszać rozwój właśnie Polski Wschodniej. I myślę, że spokojnie mogę tutaj powiedzieć, że zapewniam państwa, że dokładnie przeanalizujemy wszystkie zgłoszone

uwagi, odzwierciedlone postulaty odnajdą państwo w kolejnych wersjach projektu programu. Przed nami jeszcze negocjacje programu z Komisją Europejską, zapewne nie będą łatwe, ale jestem przekonana, że uda nam się osiągnąć kompromis, który pozwoli na realizację naszych celów, naszych potrzeb w zgodzie z priorytetami Unii Europejskiej, w zgodzie z wymaganiami, wpisując się w wytyczne, wpisując się w kwestie chociażby właśnie nieczynienia poważnej szkody. Więc jeszcze raz serdecznie dziękuję wszystkim, którzy dzisiaj brali udział w tym wysłuchaniu, w tej debacie. No, trudno nazwać to dyskusją, ale tak jak wspominałam, na pewno będziemy brali pod uwagę wszystkie państwa opinie, dziękuję serdecznie.

Karolina Dreszer-Smalec: Dziękuję, pani minister, dziękuję za ten głos. To rzeczywiście miód na nasze uszy, takie podejście, które zakłada właśnie włączenie organizacji społeczeństwa obywatelskiego, partnerów społecznych, samorządów, wszystkich tych, którzy wspólnie mogą tworzyć nie tylko na etapie konsultacji, bo to też wybrzmiało podczas dzisiejszych wysłuchań, ale na etapie samych przygotowań dokumentów. Więc, jeżeli mogę sobie pozwolić, to polecamy się na przyszłość i cieszymy się, że była taka okazja, żeby spotkać się dzisiaj. Byłoby to oczywiście niemożliwe, gdyby nie gotowość państwa, pani minister, państwa, przedstawicieli ministerstwa, którzy spędzili z nami te dwie i pół godziny, słuchając wypowiedzi poszczególnych osób. Transkrypcja z tego wysłuchania trafi do państwa bezpośrednio, jak również będzie dostępna dla wszystkich państwa na stronie wysłuchania publiczne. Dziękuję również uczestnikom, którzy przygotowali swoje wypowiedzi, zabrali głos. Wierzymy, że ten dokument skorzysta właśnie na takim momencie wspólnej refleksji i wspólnych… zebrania wspólnych uwag po to, żeby też kształconego dokumentu, który *de facto* będzie definiował najbliższą dekadę w zakresie rozwoju Polski Wschodniej i nie tylko, chociaż dzisiaj mówimy akurat o Polsce Wschodniej. Więc cieszymy się, że była taka okazja. Więc ja bardzo państwu dziękuję za dzisiejsze spotkanie. Jeszcze zanim oficjalnie je zamknę, to już taka część bardziej techniczna, z jednej strony mówiąca o tym, że jutro zapraszamy na kolejne spotkanie, ponieważ kolejny temat przed nami, tak jak wspomniałam na początku, wszystkie programy krajowe będą podlegały takim wysłuchaniom, mamy taką nadzieję. W tej chwili mamy kilka bardzo konkretnych terminów potwierdzonych i najbliższy z nich, to już jutro, piątek trzydziestego kwietnia, w godzinach od [godziny] dziesiątej do mniej więcej godziny trzynastej, trzynastej trzydzieści będziemy prowadzili wysłuchanie w zakresie Programu Pomoc Techniczna. Ci z państwa, którzy zdążyli się zapisać, a te zapisy zamykały się na czterdzieści osiem godzin, dwa dni, przed rozpoczęciem otrzymają jutro rano link do platformy ZOOM, natomiast ci z państwa, którzy nie zdążyli tego zrobić, zapraszamy do transmisji, jaka będzie na kanale YouTube, Facebooku OFOP-u, jak również na stronie ministerstwa. Tam będą mogli państwo oglądać tę transmisję. I kolejne w tym cyklu wysłuchań, do czego też już dzisiaj zachęcam, do zgłaszania się, ponieważ cały czas jest taka możliwość. trzynastego maja, czwartek, Program Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy. Też bardzo ważny temat dotyczący e-usług, cyberbezpieczeństwa, społeczeństwa cyfrowego, więc bardzo zachęcamy do zgłaszania się szczególnie jako mówcy, bo to też jest ten czas, w którym mogą państwo, możemy wspólnie wykorzystać do tego, żeby powiedzieć o tym, co jeszcze można usprawnić w tych przygotowanych programach. Ja poproszę koleżanki i kolegów, którzy obsługują nasze wysłuchanie techniczne o to, żeby

uruchomić ankietę, bo to jest ostatni krok po każdym wysłuchaniu. Pytamy państwa o to, jak oceniają państwo takie wysłuchanie. Zapraszamy do wypełnienia bardzo krótkiej ankiety, podzielenia się opiniami, czy to spełniło państwa oczekiwania, czy są jakieś rzeczy, które byśmy jeszcze mogli usprawnić, więc zachęcamy do wypełnienia i to jest właściwie taka ostatnia rzecz. Myślę, że za chwilę też zobaczymy te wyniki. Tak, już tutaj widzę, że to się dzieje. Co jest bardzo ważne, to właśnie dla zapewnienia i efektywności takich spotkań, które rzeczywiście są dużym wyzwaniem. Nie możemy się spotkać, żeby się zobaczyć, nie możemy jednak być w tej relacji bezpośredniej, co też ma bardzo duże znaczenie, pewne rzeczy są niezależne od nas, ale staramy się, aby te wysłuchania były przygotowane w jak najlepszy sposób, więc państwa uwagi są też bardzo ważne. Zanim czekamy jeszcze na wyniki, to przypominam, jutro mam nadzieję, będziemy widzieli się o [godzinie] dziesiątej i porozmawiamy o pomocy technicznej. A trzynastego maja, czwartek, Program Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy. Zgłoszenia [przyjmujemy] do jedenastego maja, serdecznie państwa zachęcamy do tego, żeby zabrać głos, żeby się wypowiedzieć. Już mamy jakieś wyniki, czy moglibyśmy już coś pokazać? Widzę, że jeszcze chyba nie, ale proszę już o zamknięcie, myślę, że ci z państwa, którzy mieli ochotę, to wypełnili. Widzimy, że większość to byli dzisiaj widzowie. Widzowie, którzy byli obecni na platformie ZOOM, ale też ci, którzy będą później, tak jak mówiłam wcześniej, oglądali tę transmisję w dogodnym dla siebie czasie. Mamy przedstawicieli rządu, administracji, władzy lokalnej, partnerzy społeczni, uczelnie, ośrodki naukowo-badawcze – widać, że jest bardzo duże i różnorodne środowisko, które uczestniczy w tych wysłuchaniach. Odnośnie [do] nowych argumentów, dużo z nich tutaj się pojawiło i sześćdziesiąt sześć procent uważa, że coś nowego, że to było wartościowe, siedemdziesiąt pięć procent w kwestiach organizacyjnych, widzę, że wysoka ocena. Dziękujemy państwu za to spotkanie. Teraz już oficjalnie zamykam i mam nadzieję – do zobaczenia jutro albo trzynastego maja na Funduszach na Rozwój Cyfrowy. Dziękuję państwu, dziękuję tłumaczom migowym, dziękuję zespołowi odpowiedzialnemu za kwestie techniczne. Do widzenia i życzę spokojnego dnia.

Pytania, rekomendacje zamieszczone przez uczestników wysłuchania w sekcji Q&A oraz na czacie

Jacek Piwowarski, Dolina Kacanki

Dzień dobry, mam kilka wniosków dotyczących Priorytetu 4. Przede wszystkim martwi mnie tylko inwestowanie w obiekty i tworzenie szlaku. Jak to wzbudzi aktywność społeczności lokalnych? Mamy już przykład szlaku rowerowego, jak lokalne społeczności na nim korzystają? Jak wzbudzała się aktywność społeczna dzięki nim? To pytanie retoryczne. Moim zdaniem rozwiązaniem na pobudzenie społecznej aktywności, rozwój turystyki na bazie lokalnych zasobów to testowanie i tworzenie WIOSEK TEMATYCZNYCH. Reprezentuję środowiska wiejskie, które szczególnie są narażone na wykluczenie i brak dostępności do wielu źródeł rozwoju ekonomicznego. Dlatego tak ważnym jest tworzenie wiosek tematycznych i bazowanie na zasobach kulturowych, przyrodniczych

i historycznych (mamy ogromny, niewykorzystany potencjał w województwie). Brak jest systemowych działań w tym kierunku, sieciowania, pogłębiania wiedzy. Od lat składamy wnioski do wielu dokumentów o wspieranie lokalnego dziedzictwa i środowisk poprzez tworzenie wiosek tematycznych.

Poza tym tworzenie miediatek tylko w oparciu o biblioteki jest dość mało efektywne. Priorytetem powinno być działanie w partnerstwie z lokalnymi NGO, które działają na pierwszej linii społecznych zmian i najlepiej znają lokalne środowisko.

Marek Musiej

Dzień dobry, mam pytanie dotyczące wcześniejszych konsultacji społecznych – kiedy planujecie Państwo opublikowanie nowej wersji projektu Programu wraz z zestawieniem uwag zgłoszonych w toku konsultacji i odniesieniem się do nich?

Wojciech Farbaniec

Tytułem uzupełnienia pragnę zwrócić uwagę jeszcze raz na gminy uzdrowiskowe na tak zwanej ścianie wschodniej. Gminy te potrzebują wsparcia, żeby móc sprostać konkurencji, dlatego proszę pamiętać o katalogu podmiotów uprawnionych do korzystania z tego programu, jak również o odpowiedniej wysokości środków koniecznych do zabezpieczenia potrzeb gmin uzdrowiskowych i turystycznych.

Monika Knefel IGKTZ

Potwierdzamy i popieramy temat wiosek tematycznych i wszelkich działań związanych z ochroną zasobów przyrodniczych przez wspieranie ich odnowy.